

II. OBECNÉ DĚJINY STÁTU A PRÁVA

DAŇOVÁ A JINÁ BŘEMENA U POLABSKO-POBALTSKÝCH SLOVANŮ

Vladimír Procházka

I. ZÁKLADNÍ OTÁZKY VÝVOJE DAŇOVÝCH A JINÝCH BŘEMEN U POLABSKO-POBALTSKÝCH SLOVANŮ

1. *Vývoj daňových a jiných břemen u polabsko-pobaltských Slovanů ve světle vývoje jejich států**

Polabsko-pobaltští Slované, kteří se dělí na čtyři základní kmenové skupiny, Obodrity, Velety, Raňany a Pomořany,¹ jsou severozápadní, dnes vymřelou větví západních Slovanů.² Kultura těchto plemen se liší od kultury jiných

* Seznam zkratk viz na konci tohoto článku.

¹ K Obodritům patří vlastní Obodrité, Vagrové, Varnové, Polabané, Smolinci, Dřevané, Liňané a Břežané, k Veletům Rataři, Dolenci, Čezpěňané a Chyžané, kteří tvoří t. zv. lutický svaz, dále pak Ukřané, Zemčici, Lisici, Neletici, Došané, Mořičané, Řečané a Lubušané. Hranici mezi oběma skupinami tvoří linie, spojující řeky Řehnici a Došu; jihozápadní hranicí Obodritů je přibližně Labe (toliko sídla Dřevanů jsou na jeho západním břehu), východní hranicí Veletů je přibližně Odra, jižní Havola. Raňané byli samostatnou skupinou na ostrově Rujané a malé části pobřeží proti ní. Pomořané sídlili na východ od Odry; z jejich plemen jsou známi jen Volyňané a Pyřičané. — Nejdůležitější obecněhistorickou literaturu o těchto plemech uvádí L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, odd. I., díl III., Praha 1919, 101—180, jinak v II. oddílu ve všech svazcích. Mezi nejdůležitější starší práce patří: F. W. B. Giesebrecht, *Wendische Geschichten aus den Jahren 780—1182*, I.-IV, Berlin 1843; E. Sieniewski, *Pogląd na dzieje Słowian zachodnio-północnych między Łabą i granicami dawnej Polski*, Gniezdno 1861; A. Pawiński, *Polabskije slavjane*, Peterburg 1871; J. Perwolf, *Germanizacija baltijskich slavjan*, Peterburg 1876; B. Guttman, *Die Germanisierung der Slawen in der Mark*, *Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte* IX, Leipzig 1897; W. Sommerfeld, *Geschichte der Germanisierung des Herzogtums Pommern oder Slavien bis zum Ablauf des 13. Jhdts*, *Staats- u. sozialwissenschaftliche Forschungen*, hgb. G. Schmoller, Band XIII., Heft 5., Leipzig 1896; týž, *Beiträge zur Verfassungs- und Ständegeschichte der Mark Brandenburg*, Leipzig 1904; W. Ohnesorge, *Ausbreitung und Ende der Slawen zwischen Nieder-Elbe und Oder*, Lübeck 1912; D. N. Jegorov, *Kolonizacija Meklenburga v 13. v.*, I—II, Moskva 1915, německý překlad Breslau 1930. Mezi nejdůležitější práce po první světové válce, jejichž výsledky již nezpracoval Niederle, patří: K. Bruns-Wüstefeld, *Die Uckermark in slawischer Zeit, ihre Kolonisation und Germanisierung*, Prenzlau 1919; K. Tymieniecki, *Spółczesność Słowian lechickich*, Lwów 1928; W. Gley, *Die Besiedlung der Mittelmark von der slawischen Einwanderung bis 1624*, *Forschungen zum Deutschtum der Ostmarken*, 2. Folge, 1. Heft, Stuttgart 1926; W. Füllner, *Der Stand der deutsch-slawischen Auseinandersetzung zur Zeit Thietmars von Merseburg*, *Beiträge z. mittelalterlichen und neueren Geschichte* VIII., Jena 1937; J. Widajewicz, *Najdawniejszy piastowski podbój Pomorza*, *Slavia occidentalis* X, Poznań 1931;

evropských národů stejného vývojového stadia některými typickými rysy zejména ve své složce náboženské a státní. Zánik jejího samostatného trvání se kryje se zánikem samostatných polabsko-pobaltských slovanských raněfeudálních státních útvarů koncem 11. století.³ Hlavní příčinou tohoto zániku vedle příčin všeobecně uváděných⁴ jest především skutečnost, že směrem sídel těchto plemen šel hlavní nápor německé kolonisace, na druhém místě pak u některých z nich méně vyspělá organizace státu, jež znemožnila úspěšnou konkurenci s životaschopnějšími a průbojnějšími německými politickými útvary feudálními. Avšak přes to, že tato plemena skončila svou dějinnou existenci již na počátku historické doby následkem mimořádných okolností především vnějších,⁵ jest správné poznání jejich státní a právní kultury⁶ přínosem zvláště proto, že zachycuje stav neobyčejně starého vývojového stadia. Právě v této materii širší srovnávací pohledy⁷ umožňují obecnější závěry, které mohou obohatit studium podobných poměrů v jiných oblastech. Soustava daňových a osobních služebních povinností, která — podobně jako počátky pravomoci soudní — jest na rozdíl od lokální různorodosti správy v evropském vývoji poměrně značně stejnorodá, zvláště dobře dovoluje jak jistá zevšeobecnění pro vývoj obdobných poměrů jinde, tak naopak aplikaci některých závěrů z cizích oblastí.

týž, *Przy ujściu Odry w drugiej połowie X wieku*, Poznań 1935; týž, *Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba*, Kraków 1946; Z. Wojciechowski, *Polska nad Wisłą i Odrą w X wieku*, Katowice 1939; J. Mitkowski, *Pomorze zachodnie w stosunku do Polski*, Poznań 1946; G. Labuda, *Powstania Słowian połabskich u schyłku X wieku*, *Slavia occidentalis* XVIII, Poznań 1947; K. Myśliński, *Polska i Pomorze zachodnie po śmierci Krzywoustego*, *Roczniki historyczne* XVII, Poznań 1948.

³ O jejich jazykové jednotě T. Lehr-Splawiński, *Plemiona słowiańskie nad Łabą i Odrą w wiekach średnich*, 2. vyd., Katowice—Wrocław 1947, 17—21. Jinak polská nauka počítá Pomořany přímo k Polákům, německá k ostatním polabsko-pobaltským Slovanům (Niederle, l. c., 94—100).

⁴ Síly lutického svazu byly podlomeny od konce 11. století, když r. 1068 halberstadtský biskup Burchard zničil v t. zv. Retře Svarožicův kult; zánik obodritského státu jest navenek dokumentován uznáním lenní závislosti vůči Sasku r. 1166; rujanskou Arkonu s kultem Svantovitovým vyvrátili Dánové r. 1168; Pomoří se podrobilo římskému císaři r. 1181, dánskému králi r. 1184.

⁵ Niederle, l. c. 162 jako hlavní příčiny úpadku polabsko-pobaltských Slovanů uvádí nemožnost vzniku obranné linie, vnitřní rozbroje, kulturní vyspělost Němců a houževnaté odpírání křesťanství. O zastaralosti společenského a státního zřízení jako příčině zániku píše Bruns-Wüstefeld, Uckermark, 167, K. Wachowski, *Słowiańszczyzna zachodnia*, 2. vyd., Poznań 1950, 256—7 a J. Widajewicz, *Wełeci*, Katowice 1946, 18—19.

⁶ Šlo zde o podobný „vliv vnějších činitelů“ jako při nájezdu Tatarů na Rus (H. Łowmiański, *Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich*, Warszawa 1953, 9). Polabsko-pobaltské Slované tak nepochybně ztlumili nápor německé kolonisace na řadu dalších slovanských národů, jimž byli hrází.

⁷ Dosavadní právněhistorická literatura o polabsko-pobaltských Slovanech jest nepatrná. Mezi staršími pracemi existuje toliko A. Kotljarevskij, *Drevnosti juridičeskago byta baltijskich slavjan*, Praga 1874 a uvedený spis Wachowského, jehož první vydání vyšlo ve Varšavě r. 1903. Z novějších prací K. Kadlec, *Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves*, Paris 1933 hovoří o státu a právu polabsko-pobaltských Slovanů jen velmi přehledně. Proti tomu O. Balzer, *O kształtach państw pierwotnej Słowiańszczyzny zachodniej*, *Pisma pośmiertne* III, Lwów 1937 pojednává podrobně o základních problémech státního zřízení. Právněhistorické údaje jsou ovšem roztroušeny v hojné literatuře obecněhistorické.

⁸ Takové širší pohledy mezislovanské postuluje B. D. Grekov, *Polica*, Moskva 1951, 3. Srovnávání materiálu z celé Evropy užívá Łowmiański, *Podstawy*, 54 a d.

Soustava daňových a jiných břemen u polabsko-pobaltských Slovanů, jejíž vyličení jest předmětem této práce, jest sice poněkud jednodušší, než jaká byla na př. soustava obdobných břemen v Čechách⁸, avšak ve všech svých základních rysech plně odpovídá, jak bude z dalšího výkladu patrné, základním rysům soustav daňových a jiných břemen všech ostatních soudobých států⁹. V tom směru jsou pro vývoj soustavy břemen u polabsko-pobaltských Slovanů důležité některé momenty, jež jsou odlišné od poměrů v jiných státech sousedních na podobném vývojovém stupni a jež způsobují právě odchylnost některých rysů soustavy břemen na území těchto kmenů. Soustava daňových a jiných břemen tu dobře dokresluje vývoj státu, jako zase na druhé straně naše znalosti o vzniku státu polabsko-pobaltských Slovanů nám dovolují jasnější formulování zásad vývoje těchto břemen; tyto zásady mohou mít platnost širší, zejména při srovnání s poměry v jiných státech.

Nelze pochybovat o tom, že výklad soustavy břemen u polabsko-pobaltských Slovanů by byl značně usnadněn, kdyby existovaly práce, které by vyhovujícím způsobem kvalifikovaly povahu politického zřízení na tomto území. Takových prací však není a tato otázka zůstává v plné šíři otevřena.¹⁰ Naopak totiž právě řešení konkrétní otázky soustavy břemen bude spíše použito k závěrům obecnějším, neboť tyto obecnější závěry jsou dosud značně rozporné.

Dosavadní práce věnovaly všeobecně více zájmu vždy zřízení veletskému a raňanskému, v němž se dochovalo více archaických prvků,¹¹ takže jejich závěry vyznívaly plně v tom smyslu, že polabsko-pobaltští Slované žili v typické „vojenské demokracii, která byla založena na rodech, fratriích a kmenech, z nichž se vyvinula“¹² a v níž hlavními orgány jsou vojevůdce, rada a shromáždění.¹³ Tak ještě i podle Černilovského jsou státy Slovanů na Polabí a Pobaltí v 9.—12. století nejen v poněkud nižším vývojovém stadiu, nýbrž i jejich vývoj jest daleko vleklejší než na jiných sousedních územích. Podle tohoto autora „přechod od prvotně-pospolných vztahů k státu se u polabských Slovanů uskutečňuje krajně pomalu a nerovnoměrně; v tomto směru polabští Slované značně jsou za svými současníky a zejména za Kijevskou Rusí a Polskem“.¹⁴ Takto dosavadní literatura všeobecně zdůrazňovala stále přežívání starých organizačních forem,¹⁵ avšak nevšímalá si dostatečně nových

⁸ Balzer, O kształtach państw, 85.

⁹ Tak Kadlec, Introduction, 22—49 a Balzer, O kształtach państw, passim.

¹⁰ Problém vzniku státu jest základním problémem právněhistorické nauky, pokud se zabývá nejstarší fází dějin jednotlivých národů. To platí o tomto území a právě tak o územích národů, které nebyly jako polabsko-pobaltští Slované během historického vývoje potlačeny a které dodnes žijí ve svých státech. Pokud tento problém nebude pro každý jednotlivý stát rozřešen, budou všechny práce speciální postrádati své nejdůležitější opory.

¹¹ Tak typicky obě již citovaná a v literatuře nejdříve založená díla Kadlece a Balzera.

¹² B. Engels, Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1950, 135.

¹³ Tamtéž 174.

¹⁴ Z. M. Černilovskij, in: Istorija gosudarstva i prava, I. díl, Moskva 1949, 415.

¹⁵ Engels, Původ rodiny, 179—80: „Protože však s tímto dobytím není spojen ani vážný boj se starým obyvatelstvem, ani pokročilejší dělba práce, protože podmanění i dobyvatelé jsou takřka na stejném hospodářském stupni vývoje a hospodářská základna společnosti

prvků státního zřízení polabsko-pobaltských Slovanů. Obraz, který podávala, byl jistě správný pokud se týče detailů, nevyčerpával však celek materie. Tak na př. správný byl závěr, že u některých z polabsko-pobaltských Slovanů zpomalenost vývoje jest dobře ilustrována méně vyhraněnou diferenciací společnosti,¹⁶ v níž se počínají sice ukazovat zárodky pozdějších třídních rozdílů, plně se projevivších až v době pokolonišní, jež však přesto při srovnání s poměry u jiných slovanských národů upomíná spíše na vývoj na Mazovsku nebo v dněperské části Bílé Rusi;¹⁷ tento závěr sám o sobě nebyl nepravdivý, byl však přílišným zobecněním jak s hlediska časového, tak územního.

Bylo by totiž chybou, nevidět ve vývoji společnosti a státu u polabsko-pobaltských Slovanů rysy raněfeudální; jejich dějiny právě velmi jasně ukazují postupný růst těchto prvků v přechodu od zřízení rodově-plemenného k feudálnímu, zde dovršenému až německou kolonizací. Potvrzuje se tak názor o raněfeudální povaze slovanského státu a práva už od 8. století,¹⁸ u nás hlásaný nejdříve právě historickoprávní vědou,¹⁹ nyní však už přijímaný i archeology a historiky.²⁰ Ve shodě s tím se i pro dějiny polabsko-pobaltských Slovanů v nejnovější době vyskytly hlasy, poukazující jednak na skutečnost svébytného vývoje feudálního státu z poměrů vnitřních u nich a nikoli z cizích vlivů,²¹ jednak na to, že vývoj států u těchto kmenů se ani jednotlivými svými složkami, ani časově neliší od vývoje států v jiných zemích okolních²². Těmito názory, jejichž podstata je nepochybně zcela správná, se otevírají nové horizonty při pohledu na dějiny států a práva u polabsko-pobaltských Slovanů a která-koli práce z tohoto úseku dějin bude je musit nadále brát za svůj základ. Avšak právě zde jest třeba si předem uvědomiti možnost jiného nebezpečí, vzniklého právě těmito novými pohledy. Bude totiž nyní třeba dbáti toho, aby nynější studia neupadla v opačný extrém a nepotlačila ony odlišnosti poměrů na Polabí a Pobaltí, které nepochybně existovaly a z nichž právě jest možno čerpati řadu velmi důležitých poučení zejména pro pozdější práce srovnávací.

Důležitou otázkou, která zásadním způsobem osvětluje vývoj států u polabsko-pobaltských Slovanů a podtrhuje význam *staré soustavy plemenné*, v níž

zůstává tedy beze změny, proto se může rodové zřízení ve změněné teritoriální podobě jako zřízení markové udržet po dlouhá staletí, ba dokonce se může na nějakou dobu v oslabené formě obnovit v pozdějších šlechtických a patricijských rodech, ba i v rodech selských jako v Ditmarši“.

¹⁶ Černilovskij, l. c. 410 praví, že u polabsko-pobaltských Slovanů „všemu je ještě vtisnuta pečeť kolektivnosti, vycházející z prvotně-pospolného zřízení“ a poukazuje na to, že u nich není ekonomických předpokladů pro vznik států (str. 409) a že proto také otroci jsou prodáváni do ciziny (str. 408).

¹⁷ Łowmiański, Podstawy, 115.

¹⁸ Tamtéž 99; Rusocki v recenzi E. Molnára, Osnovaniye vengerskogo gosudarstva, in: Czasopismo prawno-historyczne V., Poznań 1953, 285—6.

¹⁹ V. Vaněček, Prvních tisíc let, Praha 1949, 76 a d.

²⁰ Srov. diskusi J. Böhma, Fr. Grause a V. Husy v Českém lidu 1951, str. 162—180 a 282—5 a 1953, str. 83—7 a 146—7. Podobně o Slovensku P. Ratkoš, Počiatky feudalizmu na Slovensku, Historický časopis II, Bratislava 1954, 252—76.

²¹ G. Labuda, úvod k 2. vyd. Wachowského, Słowiańszczyzna zachodnia.

²² Tamtéž a Łowmiański, Podstawy, passim.

*základními orgány byly vedle plemenného sněmu orgány kultovní, jest právě otázka vlivu a významu kultovní organizace těchto kmenů, jež se dalekosáhle odráží i v problémech daňových. Rozsáhlé a až do kořene všeho dění této oblasti sahající střetnutí německé sféry křesťanské a slovanské sféry pohanské přispělo z počátku k upevnění starých tradičních forem domácích, t. j. prvků plemenného zřízení, s intenzitou daleko větší, než tomu bylo kdekoli jinde. Tato skutečnost a ve spojení s ní zvláště vyvinutý pohanský kult polabsko-pobaltských Slovanů, jenž k svému posílení využil patrně i některých prvků křesťanských, spolupůsobily k retardování vývoje a naopak spíše k rozvoji starších forem plemenných. Tento vývoj jest typický u kmenů, které dominovaly svým kultem, především Veletů a Raňanů. Z jejich území jsou známy četné platy kultovní (blíže o tom bude v 2. kapitole) a není právě doložena daň knížecí. Veleti, kteří stáli ve vývoji raněfeudálního státu na nejnižším stupni, byli vedoucími kmeny odporu proti německé expansi a zároveň představiteli nejrozsáhlejší slovanské organizace kultovní v době do konce 11. století.²³ Jejich politická organizace jest *organisací sněmovní se sněmy jednotlivých plemen a celé federace*.²⁴ Historické prameny poskytují řadu dokladů o měnícím se jejím složení.²⁵ Okrajové jihovýchodní země v jistých dobách k ní patřily, v jistých nikoli; a právě z těchto území jsou doloženy na rozdíl od vlastního federačního území již od 10. století státy s knížaty²⁶ a známa základní knížecí daň „osep“. V *raňanské* politické organizaci se ještě ve 12. století po úpadku lutického svazu uplatnil *prvek theokratický* do té míry, že při popisu jejich zřízení soudobými kronikáři jasně dominuje.²⁷ *Panovník* ostrova byl sice nazýván „králem“,²⁸*

²³ Podle nejstarších historických pramenů patřila k jejich územím i území později pomořská, především Volyň (Widajewicz, Przy ujściu, 16; Bruns-Wüstefeld, Uckermark, 112; E. Randt, Die neuere polnische Geschichtsforschung über die politischen Beziehungen West-Pommerns zu Polen im Zeitalter Kaisers Otto's des Großen, Baltische Studien — Neue Folge XXXIV, Stettin 1932, 137; Z. Wojciechowski, Kilka słów o Wolinie, Roczniki historyczne X, Poznań 1934, 246), avšak docela i Štětín (Brunns-Wüstefeld, Uckermark, 118; Widajewicz, Przy ujściu, 45; týž, Studia, 60; Z. Wojciechowski, Patrycjat Bolesława Chrobrego, Roczniki historyczne XVIII, Poznań, 1949, 34). Veletské vlivy se v charakteru politického zřízení na Pomorí projevíly pak i v době, kdy už patřilo k pomořskému státu (K. Maleczyński, Bolesław Krzywousty, Kraków 1946, 89.) Rysy pomořského zřízení, zcela shodné s rysy zřízení veletského, popisuje Sommerfeld, Geschichte, 17; Wachowski, Słowiańszczyzna, 219 a d.; Wojciechowski, Polska nad Wisłą, 116, a to zejména ve federaci pomořských měst (Kadlec, Introduction, 35; Balzer, O kształtach państw, 43; Sommerfeld, Geschichte, 15).

²⁴ Kadlec, Introduction, 24 a 39; Balzer, O kształtach państw, 59. Jediný, kdo se v literatuře staví proti povaze a významu lutické plemenné federace, jest St. Arnold, W sprawie ustroju plemennego na ziemiach polskich, Slavia occidentalis VII., Poznań 1928, 338 a 353—4.

²⁵ Kadlec, Introduction, 33 a 35; Wachowski, Słowiańszczyzna, 127—9; Labuda, Powstania, 155; Widajewicz, Przy ujściu, 54—5; Bruns-Wüstefeld, Uckermark, 150.

²⁶ Kadlec, Introduction, 34; Balzer, O kształtach państw, 48; Guttmann, Germanisierung, 422—3; F. Curschmann, Die Diözese Brandenburg, Leipzig 1906, 57; M. Gumowski, Sprawa braniborska XII wieku, Slavia occidentalis VII, Poznań 1928, 96 a 103—112; Boldt, Zur ältesten Geschichte d. Landes Barnim u. d. Stadt Eberswalde, Program d. Wilhelmshgymnasium, Eberswalde 1884, 6.

²⁷ Saxo Grammaticus, Historia Danica, ed. P. E. Müller et J. M. Velschov, Havniae 1838—58, 2. vyd. pod názvem Gesta Danorum, ed. A. Holder, Strassburg 1886 (podle toho citováno), XIV 577; Kadlec, Introduction, 36.

ustupoval však zcela do pozadí vedle vrchního kněze Svantovítova kultu a omezoval se na funkci vojenskou.²⁹ Všechny státní záležitosti se řešily na sněmu za účasti všeho dospělého mužského obyvatelstva ostrova.³⁰ Nemůže být pochyb o tom, že to bylo zřízení archaické povahy a že jeho dějinný vývoj se vyznačuje neobvyčejným konservativismem.³¹ Také raňanské kultovní platy jsou nejstarším typem pravidelných platů politickému centru u polabsko-pobaltských Slovanů; vzhledem k tomu, že v staré podobě se dochovaly až do 12. století, vykazuje jejich organizace poměrně složitý vývoj, jehož vyličení jest, jak řečeno, předmětem 2. kapitoly této práce.

Od nejstarších historických zpráv se *feudální prvky* v rozsáhlejší míře uplatnily jen u *Obodritů a Pomořanů*, kde také i po německé kolonizaci se později v 13. století plně rozvinul feudální stát;³² rovněž toliko na území těchto dvou kmenů vznikla složitá soustava daňových a jiných břemen. U Obodritů sice od nejstarší doby se na výkonu státní moci vedle knížat neobvyčejně rozsáhle podíli sněm, rozhodující zejména v základních otázkách trůnních³³ a vždy se opírající o kult,³⁴ avšak po celou dobu obodritských dějin panují v jednotlivých oblastech knížata. Jde při tom většinou o oblasti nerozsáhlé — tedy především patrně pouhé hradební obce, jejich rozšířené okruhy a nanejvýš jednotlivá plemena — takže až na nečetné výjimky (Gotšalk a jeho syn Jindřich, v druhé řadě Ratibor a Krut) vždy na jejich území panuje knížat několik.³⁵ Sled pěti generací v jedné knížecí dynastii u moci bez přerušení jest výjimkou.³⁶

²⁹ Wachowski, *Slowiańszczyzna*, 205—6; Helmoldus, *Chronica Slavorum*, MGH—S XXX/1, solo Hannover 1868 a Hannover—Leipzig 1909, I 36; Radulfi Nigri *Chronicon universale*, MGH—S XXVII 335.

³⁰ Helmold I 6, II 108; Sommerfeld, *Geschichte*, 115.

³¹ Helmold II 108; Saxo XIV 532; *Knytlingasaga*, cap. 120, a. 1162, MGH—S XXIX 310.

³² Tymieniecki, *Spoleczeństwo*, 153.

³³ Pokud se cizích vlivů týče, nutno konstatovat, že zde nepůsobily základním způsobem vlivy polské, jež by snad bylo možno spojovat s polskou expansí na Pomorí, jejíž rozsah a zejména pevnost polského panství na těchto územích jsou velmi pochybné. Pomorí za součást Polska prohlašují J. Widajewicz, *Liticaviki Widukinda, Slavia occidentalis VI*, Poznań 1927, 132—65; též, *Najdawniejszy podbój*, 40; též, *Przy ujściu*, 64; Wojciechowski, *Polska nad Wisłą*, 68. Proti nim na základě přesnějšího rozboru pramenů zaujali mírnější stanovisko K. Tymieniecki, *Widukind i Thietmar o wypadkach z r. 963*, *Roczniki historyczne XII*, Poznań 1936, 93—116; též in: *Kwartalnik historyczny XLVIII*, Lwów 1934, 134—6 a zvláště G. Labuda, *Studia nad początkami państwa polskiego*, Poznań 1946, 104 a 106. Tak lze soudit přes to, že pomořská panovnická rodina patrně pocházela z polských Piastovců nebo aspoň s nimi byla těsně spřízněna (M. Wehrmann, *Geschichte Pommerns*, I. díl, in: *Allgemeine Staatengeschichte III/5*, Gotha 1904, 32; Widajewicz, *Przy ujściu*, 68; Wojciechowski, *Polska nad Wisłą*, 111—2, 119 a 121; Balzer, *O kształtach państw*, 60—1; Mitkowski, *Pomorze zachodnie*, 34; W. J. Grabski, *200 miast wraca do Polski*, Poznań 1947, 315—6.) O poměrně menší závislosti Pomorí, než jak se soudívá, hovoří K. Tyc, *Polska i Pomorze za Krzywoustego*, *Roczniki historyczne II*, Poznań 1926, 8—9. Domácí pomořský původ pomořské knížecí dynastie hájí L. Koczy, *Kilka uwag o najstarszych dziejach Pomorza*, *Roczniki historyczne VIII*, Poznań 1932, 139—49. Určitý vliv polského státního zřízení jest ovšem i na Pomorí patrný.

³⁴ Einhardi *annales*, MGH—S I 204 a 215; Einhardi *Fuldenses annales*, MGH—S I 356; Balzer, *O kształtach państw*, 120—2.

³⁵ Jediný, kdo v literatuře toto mínění popírá, jest Arnold, *W sprawie ustroju*, 353—4.

³⁶ Kadlec, *Introduction*, 31.

³⁷ Balzer, *O kształtach państw*, 143.

Zvláštní povahy jest situace na Pomorí, kde se jasně vedle sebe vyvinula soustava *politické organizace městské a knížecí*. Města, která ve svém zřízení vykazují mnoho prvků plemenných,³⁷ zde totiž tvořila samostatná organizační centra na knížeti nezávislá.³⁸ Jsou založena na obchodě.³⁹ Avšak zahraniční obchod není sám o sobě „elementem státotvorným“⁴⁰ a obchodující a pirátství pěstující horní vrstvy pomořských měst nikterak neměly zájem na upevnění státu,⁴¹ jež by je bylo bývalo přivedlo do přímé závislosti na knížeti. K tomu také došlo, když později obchod na Baltu vstoupil do období určité krise po ztrátě obchodního spojení na Rus severní cestou⁴² a pomořský kníže při dalším budování svého státu užil forem lenního práva, jež převzal v době nejsilnějšího německého kolonizačního náporu od konce první třetiny 13. století. V době slovanské samostatnosti existovala na Pomorí vedle sebe politická centra dvojího druhu, každé s vlastním právním řádem. Obojí projevují tutéž centralizační tendenci k vytvoření rozsáhlejších politických organizačních jednotek; města se však přitom omezují toliko na připojování území ve svém bezprostředním sousedství, kníže naproti tomu se snaží o centralisaci celé země.⁴³ Tak Pomorí jest *unií různých útvarů*,⁴⁴ kde vedle několika drobných území knížecích⁴⁵ a řady silných městských politických celků vystupuje do popředí ve stále větší míře ústřední kníže.⁴⁶ Jeho postavení jest však pevné jenom v územích odňatých někdejšími politickým formacím veletským.⁴⁷

³⁷ Lowmiański, Podstawy, 202.

³⁸ Wachowski, Słowiańszczyzna, 220 a d.; Tymieniecki, Społeczeństwo, 157; Sieńkowski, Pogląd, 374; A. Kotljarevskij, Skazanie ob Ottone Bamberskom v otnoženiji slavjanskoi istorii i drevnosti, Praga 1874, 90; M. K. Ljubavskij, Istorija zapadnych slavjan, 2. vyd., Moskva 1918, 40. O hierarchii pomořských měst podávají zprávy zejména Monachus Prießlingensis, Vita Ottonis episcopi Babenbergensis, MGH—S XII, II 7; Ebbo, Vita Ottonis episcopi Babenbergensis, MGH—S XII, II 2; Herbordus, Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis, MGH—S XX, solo Hannover 1868, II 25.

³⁹ Kadlec, Introduction, 36; W. Hensel, Wstęp do studiów nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej, Poznań 1948, 159; W. Kowalenko, Starosłowiańskie grody portowe na Bałtyku, Przegląd zachodni VI/1, Poznań 1950, 387 a d.; též, Piana, Świnia i Dziwna jako szlaki osadniczo-komunikacyjne Słowiańszczyzny bałtyckiej VIII—XIII w., Przegląd zachodni X/1, Poznań 1954, 43—47 a 53—74. O významu plavby pro tato města též, Dalsze badanie nad starosłowiańskimi portami na Bałtyku z IX—XIII w., Przegląd zachodni XI/1, Poznań 1955, 164 a d.

⁴⁰ Lowmiański, Podstawy, 226.

⁴¹ M. Małowist, Problematyka gospodarcza badań wczesnośredniowiecznych, Studia wczesnośredniowieczne I., Warszawa—Wrocław 1952, 21 a d.

⁴² H. Ziółkowska, Pomorze i handel bałtycki w okresie wczesnohistorycznym, Przegląd zachodni VII/1, Poznań 1951, 49—50.

⁴³ Ljubavskij l. c.

⁴⁴ Kadlec, Introduction, 35; Balzer, O kształtach państw, 43.

⁴⁵ L. Niederle, Slovanské starožitnosti, odd. II., díl III., sv. 2., Praha 1925, 762; Kadlec, Introduction, 35—6; H. Bollnow, Burg und Stadt in Pommern bis zum Beginn der Kolonisationszeit, Baltische Studien, Neue Folge XXXVIII, Stettin 1936, 77.

⁴⁶ Pomořské dějiny osvětlují i jinou these Lowmiańského, Podstawy, 210 a d., jenž zastává názor, že v městech byli všeobecně soustředěni představitelé privilegované vrstvy, šlechty, a to především nižší. Tato these platí i pro Pomorí. Avšak plně lze ji přijmout pravděpodobně vůbec jen pro oblasti se silně vyvinutým obchodem, neboť Lowmiański přihlížel toliko k některým okruhům polským a zejména pak k poměrům ruským, zcela obdobným situaci na Pomorí, nikoli však již situaci ostatních polabsko-pobaltských i jiných Slovanů.

⁴⁷ Kadlec, Introduction, 36; Tymieniecki, Społeczeństwo, 176.

Vznik feudálního státu na Obodritsku a Pomoří je dokreslován i skutečností, že jedině také v těchto dvou oblastech se vyvinulo družinové zřízení,⁴⁸ které jest jedním z nejvýznačnějších raněfeudálních prvků; avšak ani zde nemají družiny takový význam, jaký měly na př. v Čechách nebo Polsku. Vojenská organizace, v jejímž čele stojí představitelé prvních feudálních států, jest beze sporu nejdůležitější složkou vznikajícího státu;⁴⁹ její méně intenzivní rozšíření u polabsko-pobaltských Slovanů se muselo projevit především v daňové soustavě, neboť místní kníže hradové obce nebo nevelkého plemene ovládal toliko svůj obvod za pomoci místních předáků (byl tedy především opravdu jen „vojvodou“, jak to naznačuje název knížecí daně „vojvodnice“), takže jeho potřeby, ukájené z daňových příjmů, nebyly tak velké jako v jiných zemích u knížat s rozsáhlým mocenským aparátem.

Soustava daňových a jiných břemen u polabsko-pobaltských Slovanů plně koresponduje vývoji jejich státu. V průběhu dějinného vývoje vykazuje dvojí zásadně odlišnou povahu. Proti *břemenům politické organizace plemenné*, charakteristicky doloženým u Veletů a Raňanů, stojí *břemena feudálního státu*, zavedená knížaty především u Obodritů a Pomořanů. První z nich jsou soustavou poměrně jednoduchou (bližší v 2. kapitole), druhé vykazují složitost, obvyklou tomuto stupni vývoje v celé ostatní Evropě; vedle služebních a pracovních úkonů (3. kapitola) a základní knížecí daně (4. kapitola) jde tu o některé další důležité příjmy knížete, totiž soustavu celní (7. kapitola) a regální (8. kapitola). Protože feudální stát jest spojen s organizací křesťanskou, musí být výklad o břemenech na jeho prospěch bezprostředně spjat s výkladem o břemenech na prospěch církve (9. kapitola). Vyspělý stát feudální s výprosnou daní a soustavou dávek a povinností patrimoniálních (10. kapitola) patří na tomto území době, kdy s hlediska národnostního zde prvky německé zatlačily plně do pozadí původní obyvatelstvo slovanské a kdy zvláště vládnoucí třída se poněmčila, ať už k tomu došlo germanisací původní šlechty slovanské nebo příchodem četných představitelů šlechty německé ze západních ryze německých území.

Při výkladu daňové soustavy polabsko-pobaltských Slovanů jest třeba vycházeti ze zkušenosti, že daňová soustava jest vždy od počátku dějinného vývoje každého státu jednou ze základních složek státního aparátu. Centralisace státu souvisí těsně s typem daní; naturální daně ji vylučují, neboť umožňují používání jejich přímých výtěžků jen na místní potřeby.⁵⁰ Ve vývoji daní se také od sebe příkře odlišuje epocha přímé spotřeby od epochy směnného hospodář-

⁴⁸ Adamus, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, MGH—S VII, solo Hannover 1876, II 43 et Schol. 30; Helmold, I 15, 19, 36 a 87; Monachus Prießl, II 2; Herbold, II 11, 21 a 28 (zde o družině šlechticově); atd.

⁴⁹ Vaněček, *Prvních tisíc let*, 94—5; Balzer, *O kształtach państw*, 111 a 133; Z. Wojciechowski, *Uwagi nad powstaniem państwa polskiego i czeskiego*, *Przegląd zachodni*, VII/1, Poznań 1951, 146.

⁵⁰ N. Herlitz, *Grundzüge der schwedischen Verfassungsgeschichte*, Rostock 1939, 34—5.

ství.⁵¹ Proto pro vývoj daní má mimořádnou důležitost vývoj zvláště zemědělské produkce a jejího poměru k dobytkařství; stát může vzniknout jen na stupni orného polního hospodářství.⁵²

Při výkladu daní polabsko-pobaltských Slovanů nelze nikterak vycházet z pouhé daňové nomenklatury. Tuto zkušenost dává velmi jasně na př. nejstarší daňové názvosloví v Rusku, kde termín „daň“ označoval jakékoli poskytnutí na prospěch knížete, termín „pošlina“ vše, co bylo starým obyčejem a bylo převzato (t. j. „pošlo“) od předků, a termín „razmet“ každé rozdělení uložené daně mezi jednotlivými členy určitého obvodu.⁵³ Obecnou povahu, zahrnující jakékoli daně speciální, mělo slovo „daň“ jen u balkánských Slovanů a na Rusi; proti tomu u západních Slovanů označovalo vždy některou konkrétní daň, aniž by vznikl termín, označující obecně plat knížeti.⁵⁴ U polabsko-pobaltských Slovanů termín „daň“ však vůbec není doložen, ačkoliv jejich slovník se zcela kryje se slovníkem ostatních západních Slovanů. Z pozdější doby jest známa značná různorodost daňové terminologie, která má svůj původ nejen ve vzrůstu počtu daní, nýbrž i v označování týchž daní různými názvy.⁵⁵ Tato skutečnost byla způsobována tím, že při vydávání privilegia určité osobě obvykle tato osoba sama formulovala text enumerující platy, od nichž byla osvobožována, a tak se právě uplatnily místní odchylky názvů,⁵⁶ které nepochybně vyvěrají z různosti nomenklatury oblastí původně samostatných a tudíž i pokud se tohoto názvosloví týče nestejných.

2. *Platy a služby před vznikem feudálního státu*

Pro obecný vývoj evropského státu a práva platí, že „rodová společnost daně vůbec neznala“.⁵⁷ Až když vznikly předpoklady raněfeudálního zřízení, „pak se v plemenech - kmenech objevují první ‚veřejná‘ břemena tohoto státního jádra“.⁵⁸ Již na tomto nejnižším stupni se zaznamenává řada platů a služeb, poskytovaných různým střediskům politické moci uvnitř jednotlivých plemen. Tyto platy a služby neměly ovšem ještě povahu takových povinností, jako služební a pracovní úkony v později vzniklém feudálním státu, v němž už proti sobě jasně stáli na jedné straně feudálové a v jejich čele panovník, na druhé

⁵¹ M. M. Kovalevskij, Vývoj hospodářského zřízení v západní Evropě, Praha s. d., 15.

⁵² Lowmiański, Podstawy, 139 a 245.

⁵³ V. Sergejevič, Lekciji i izsledovanija po drevnej istoriji russkago prava, Peterburg 1910, 336; S. V. Juškov, Obščestvenno-političeskij stroj i pravo kijevsckogo gosudarstva, Moskva 1949, 384.

⁵⁴ O. Balzer, Narzaz w systemie danin książęcych pierwotnej Polski, Lwów 1928, 581—4, 595 a 604.

⁵⁵ Proto daňová privilegia obsahují často klausuli o osvobození, ať v budoucnu jest daň označena „nomine novo vel antiquo“ (Balzer, Narzaz, 508).

⁵⁶ J. Widajewicz, Danina stołu książęcego w Polsce Piastowskiej, Lwów 1926, 31—2.

⁵⁷ Engels, Původ rodiny, 181.

⁵⁸ Vaněček, Prvních tisíc let, 87.

straně jim podrobené obyvatelstvo s omezenými nebo později vůbec žádnými politickými právy a tedy bez vlivu na chod veřejného života. Daň staršího období není pak ještě daní ve vlastním smyslu, neboť není poskytnutím pravidelným a nejde na prospěch určitého státního aparátu, který v této době ještě neexistuje, nýbrž na prospěch buď určitého plemenného střediska, především kultovního, anebo na prospěch jednotlivých příslušníků vítězného plemene v době války. Proto má povahu na jedné straně *platu kultovního*, placeného dobrovolně příslušníky plemene jako příspěvek kultovnímu středisku, na druhé straně *platu válečného*, ukládaného poraženému nepříteli. Někde a zejména tam, kde se rozvíjí plat kultovní, počíná mít povahu pravidelnější, na niž potom navazuje daň knížecí.⁵⁹ V tomto stadiu jsou daňovou jednotkou územní jednotky nižší, mezi něž jest rozdělována celková daň, již má platit poražené plemeno,⁶⁰ a všeobecně se rozlišuje mezi tributů podrobených kmenů a dary kmenů „spřátelených“, t. j. uznávajících vedení vítězného plemene, avšak podrževších určitou samostatnost.⁶¹

U polabsko-pobaltských Slovanů se v plném rozsahu uplatnily obě tyto složky soustavy břemen plemenného zřízení. Svým rozsahem a povahou zcela mimořádný význam mají však zejména jejich *platy kultovní*, které těsně souvisí s poměrně rozsáhlou a do politického ústrojí dalekosáhle zasahující organizací pohanského kultu, jenž u polabsko-pobaltských Slovanů dosahuje svého vrcholu v 10. a 11. století. Poskytnutí jednotlivým božstvům a správcům jejich kultu hrají zde roli významnější, než jaká jest známa z dějin na př. plemen anglosaských nebo skandinávských, u nichž historickými prameny jest jinak doložen tentýž stupeň vývoje společnosti jako u polabsko-pobaltských Slovanů. Theokratické prvky se mocně uplatnily zvláště při formování vyšších svazků těchto plemen a proto není divu, že právě střediska pohanského kultu jsou místem, kde jsou chovány mnohdy značně rozsáhlé poklady. To platí především o rujanské Arkoně s kultem Svantovitovým.⁶² Tyto poklady pocházejí ze dvou zdrojů: darů, tedy dobrovolných poskytnutí místního i cizího obyvatelstva, a z válečné kořisti. Pravidelné a státním aparátem vynucované platy v plemenném zřízení neexistují.

Kultovní platy nejsou tudíž daněmi v pravém slova smyslu, neboť jsou poskytovány dobrovolně⁶³ jako dary, jež mají dožadované božstvo příznivě nakloniti dárci. Nejstarší z nich jsou známy u území lutického svazku, kde byly placeny jako prosebné platy při tažení do boje.⁶⁴ Daně jako dary z úcty k bož-

⁵⁹ F. O. Nordenflycht, Die schwedische Staats-Verfassung in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Berlin 1861, 25 a 27.

⁶⁰ I. D. Beljajev, Lekcijs po istorii russkago zakonodatelstva, Moskva 1879, 188; M. F. Vladimirskij-Budanov, Obzor istoriji russkago prava, I. díl, Kijev 1886, 59.

⁶¹ R. Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, I. díl, 6. vyd., Leipzig 1919, 208; S. V. Juškov, Istoriija gosudarstva i prava SSSR, I. díl, Moskva 1950, 78; Beljajev, Lekcijs, 60—I; Sergejevič, Lekcijs, 337.

⁶² Na př. Saxo XIV 566, Knytlingasaga, MGH—S XXIX 314 atd.

⁶³ Tymieniecki, Spoleczeństwo, 200.

stvu jsou známy jak z ratarské Retry,⁶⁵ tak z raňanské Arkony.⁶⁶ Podobné dary z úcty poskytovala i cizí knížata, která si chtěla takto získat přízeň Svantovitu a kněží jeho kultu. Tak kníže Svend Dánský odevzdal arkonskému božišti cenný zlatý pohár, což mu Saxo Grammaticus vykládá velmi za zlé.⁶⁷ Nahodilá poskytnutí nabyla během času na pravidelnosti a arkonskému Svantovitu byla tato daň odevzdávána každoročně z rozsáhlé územní oblasti polabsko-pobaltských Slovanů.⁶⁸ Pravidelný roční plat odevzdávali i někteří severští kmenové.⁶⁹ Nelze pochybovat o tom, že časem představitelé kultu se snažili o úplnou pravidelnost platů a vynucovali je tam, kde nebyl dostatek dobrovolnosti.⁷⁰

Kultovní platy polabsko-pobaltských Slovanů tak dokreslují obraz, známý i z jiných částí Evropy. I francké „medem“, „exenia“, „madmas“, „steora“ a „ostarstuopha“ měly nejdříve povahu darů a byly pravidelnými ročními platy, skládanými obvykle při příležitosti jarního sněmu, jenž zejména v době zřízení plemenného jest dějištěm řady činností kultovní povahy.⁷¹ V pramenech doloženém raněfeudálním období francké říše tato kultovní povaha pravidelných jarních platů jest ovšem už jenom velmi omezená, avšak nepochybně dosvědčuje stadium starší, pro něž přímých historických dokladů není. Podobně když v Rusku po vzniku feudálního státu se upevnila pravidelná knížecí daň, vybíralo se nadále vedle ní „poludije“ na provincii a „počestije“ v městech jako dar knížeti;⁷² i to byl zřejmě přežitek hluboko vžitě staré zvyklosti. V ostatních evropských zemích ovšem tento plat darové povahy neměl výrazný charakter kultovní jako u polabsko-pobaltských Slovanů. Analogie, dokládající právě starobylost této složky společenského zřízení polabsko-pobaltských Slovanů, by bylo možno však najíti v antickém Řecku a Orientě.

Poměrně značný stupeň rozvoje kultovních příjmů na Rujaně dosvědčují

⁶⁵ Thietmar, *Chronica*, MGH—S III, solo Hannover 1889, VI 25: Hanc (sc. civitatem Retra et simulacrum eius) ad bellum properantes salutant, illam prospere redeuntes muneribus debitis honorant et, quae placabilis hostia diis offeri a ministris debeat, per sortes ac per equum, sicut prefatus sum, diligenter inquiritur.

⁶⁶ Helmold I 21: Riaduri... regnare volebant... eo quod ab omnibus populis Slavorum frequentarentur propter responsa et annuas sacrificiorum impensiones.

⁶⁷ Saxo XIV 566: statuam totius Slaviae pensionibus cultam. Helmold I 6: De omnibus quoque provinciis Slavorum illic responsa petuntur et sacrificiorum exhibentur annuae solutiones. Týž I 53: De omnibus Slavorum provinciis statutas sacrificiorum impensas illo transmittabant.

⁶⁸ Helmold II 108: Unde etiam nostra adhuc etate non solum Wagirensis terra, sed et omnes Slavorum provinciae illuc tributa annuatim transmittabant, illum (sc. Svantovitem) deum deorum esse profitentes.

⁶⁹ Saxo XIV 566: Hanc itaque statuam (sc. Svantoviti), totius Sclaviae pensionibus cultam, finitimi quoque reges non absque sacrilegii respectu donis prosequabantur. Tamtéž 567: Quam inter ceteros etiam rex Danorum Sueno propiciandi gracia exquisiti cultus poculo ueneratus est, alienigene religionis studium domestice preferendo.

⁷⁰ Tak na př. Lolikové (L. Koczy, *Polska i Skandynawja za pierwszych Piastów*, Poznań 1934, 213).

⁷¹ Tymieniecki, *Spółeczeństwo*, 201.

⁷² Schröder, *Lehrbuch*, II 206—7; H. Brunner—C. Schwerin, *Deutsche Rechtsgeschichte*, II. díl, München—Leipzig 1928, 218—9.

⁷³ Beljajev, *Lekcii*, 61—2 a 196—7; Vladimírskij—Budanov, *Obzor*, 59.

i tamní *pravidelné platy cizích kupců*, kteří dříve, než jim bylo dovoleno zahájit prodej přivezeného zboží, byli povinni zaplatiti určitou sumu, ukládanou do pokladny božistě. Helmoldovy zprávy hovoří o existenci tohoto platu v 10. i 11. století.⁷³

Kultovní platy byly snad do jisté míry vzorem pro pozdější církevní desátky,⁷⁴ resp. zde alespoň byla poměrně dobře připravena půda pro tyto platy, takže poskytnutí náboženskému kultu nebyla už obyvatelstvu cizí. V literatuře se vyslovuje mínění, že rovněž naopak církevní křesťanské desátky sousedních zemí mohly být vzorem pro kultovní daně pohanské,⁷⁵ podobně jako se dnes přijímá za jistý vliv křesťanského náboženství na pohanský kult těchto národů.⁷⁶ I když na vyšším stupni tento vliv snad do určité míry lze připustiti, zcela nepochybně jsou kultovní platy v základě původu domácího: dar božstvu, vedený snahou o získání jeho přízně, jest beze sporu ve své podstatě spontánní. Plat křesťanské církvi, především desátek (o němž bude více v 8. kapitole), měl ovšem už povahu skutečné daně. Za křesťanskou církví stál feudální stát a daň církevním institucím se předmětem plnění, způsobem ukládání a vybírání a zejména povinnostním subjektem (neprivilegované obyvatelstvo na rozdíl od šlechty) plně kryje s daní světského státu, t. j. daní ve prospěch feudální vrchnosti, ať touto vrchností jest panovník nebo šlechtic.

Povahu kultovního platu jako dobrovolného poskytnutí, resp. poskytnutí se zřetelem na donucovací momenty sféry nikoliv státní, nýbrž náboženské, dosvědčuje i skutečnost, že kultovní daně stojí mimo sféru organizačního aparátu plemene. Ačkoliv plemenný sněm projednává nejrůznější agendu,⁷⁷ není ani jedna zpráva o tom, že by se dotkl otázek daňových. Při kultovní dani zřejmě převládá prvek dobrovolnosti a vedle toho sněm, později ovládnutý předáctvem a knížetem, představuje zárodek státní organisace, od plemenně-kultovní zcela odlišné.

Druhým zdrojem příjmů, jenž u polabsko-pobaltských Slovanů se stejně jako kultovní platy soustřeďoval především v rukách kněží, byly v plemenném zřízení *válečné platy* a části *válečné kořisti*, tedy jednak tributa, uložená poraženému nepříteli, jednak určitá část kořisti při válečných operacích nepříteli přímo

⁷³ Helmold I 6: Sed nec mercatoribus, qui forte ad illas sedes appulerint, patet ulla facultas vendendi vel emendi, nisi prius de mercibus suis deo ipsorum preciosa quaeque libaverint, et tunc demum mercimonia foro publicantur. Tamtéž II 108: Patet mercatoribus liber accessus, si tamen ante deo terrae legitima sua persolverint.

⁷⁴ H. F. Schmid, Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslawischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters, část III. a IV., Zeitschr. d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte LI, kan. Abt. XX, Weimar 1931, 320.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Helmold I 6; Saxo XIV 568; Guttman, Germanisierung, 439; Schmid, Pfarrorganisation, 320; G. Labuda, Powstania, 476—8; Niederle, Slov. starožitnosti, odd. II., díl II., sv. 1., Praha 1916, 141, 147, 150; K. Tymieniecki, History of Polish Pomerania, Poznań 1929, 14 (oba poslední s výhradami).

⁷⁷ Thietmar VI 24, 25, VIII 64, IX 5; Monachus Prießl. III 11; Ebbo II 11, III 5—7, 20; Herbord II 30, III 20; Einhardi annales a. 823, MGH—S I. 209; Vita Hludowici imperatoris, cap. 36, MGH—S II 627; Wachowski, Słowiańszczyzna, 246—9.

odebraná. Právě v této skutečnosti má původ mimořádně rozsáhlá moc kněžstva u polabsko-pobaltských plemen.⁷⁸ Tímto způsobem také byl na Rujaně vytvořen systém příjmů kultovního střediska ve srovnání s poměry v jiných zemích velmi vyspělý a původnímu primitivnímu stadiu už dost vzdálený.⁷⁹ Válečné platy tu byly zjevem obecným.⁸⁰ Stejně obecným zjevem bylo odevzdávání části válečné kořisti pohanskému božišti. Na Rujaně to byly dvě třetiny,⁸¹ ve Štětíně jedna desetina;⁸² jsou ovšem známy také případy, kdy o rozsahu odevzdaných věcí se nemluví.⁸³ Poskytování dvou třetin upomíná na francký vzor, desetiny na církevní desátek; není ovšem dokladů, o něž by bylo možno takový výklad opřít a ostatně i jinak lze stejně dobře předpokládat svébytný vývoj domácí, jenž proběhl v několika formách. Ve všech směrech však poměry u polabsko-pobaltských Slovanů plně potvrzují závěr, že válečné platy jsou jedním z nejstarších typů příjmů vznikajícího státního centra. Jejich vznik a povaha jsou však zvláště dobře patrné na př. v Rusku, kde se zřetelně odděluje od sebe plat národů jen válečně podrobených a stojících mimo vlastní knížecí stát a daň dříve samostatných plemen uvnitř nově vzniklého knížecího feudálního státu; v tomto druhém případě totiž vedle přímé a předem určené daně podrobeného neprivilegovaného obyvatelstva, podléhajícího knížeti, existuje zároveň i řada daní nepřímých, jejichž výnos je nahodilý.⁸⁴

V době, která se vyznačuje stálými boji sousedních politických útvarů mezi sebou, vedoucími k ukládání tribut poraženým, tvořily v systému příjmů plemenné organizace vedle platů na prospěch vlastního politického centra integrální součást naopak i *platy, uložené vítězným nepřítelem*. To platí zejména o platech, odváděných Slovany německým vojskům v starší době.⁸⁵ Při těchto příležitostech byla válečná daň vymáhána většinou v cenných předmětech a medu,⁸⁶ tedy předmětech zcela odlišných od předmětů daně pozdějšího knížecího státu. Není to však nějakou zvláštností, nýbrž věcí obvyklou ve všech jiných zemích.⁸⁷ V pozdější době naproti tomu Dánové na Rujaně uložili

⁷⁸ Gawanka, *Zur Mission unter den Wenden*, Progr. d. höh. Bürgerschule, Pilau 1868, 1; A. Zinzow, *Bischof Otto von Bamberg als Apostel der Pommern*, Progr. d. Gymn. Nr. 111, Pyritz 1879, 13.

⁷⁹ Tymieniecki, *Spółeczeństwo*, 202.

⁸⁰ Helmold I 36: *gentes, quas armis subegerint, fano suo censuales faciunt*. UR 63, bulla Alexandrova: *ita idolatriae et superstitioni a primitiuis temporibus dediti, ut circumiacentem regionem sibi eficerent censualem*.

⁸¹ Saxo XIV 566: *Eidem quoque spoliis ac predarum pars tertia deputabatur, perinde atque eius presidio parte obtentaque fuissent*.

⁸² Herbord II 32: *In hanc eadem prisca patrum consuetudine captas opes et arma hostium, et quicquid ex preda navali vel etiam terrestri pugna quesitum erat, sub lege decimationis congregabant*.

⁸³ Helmold I 36: *Victores aurum et argentum in aerarium dei sui conferunt*.

⁸⁴ Už Beljajev, *Lekcii*, 60—1 a 184—5.

⁸⁵ O tributech na př. Adam I 40; *Annalium Fuldensium pars III.*, MHG—S I 391 atd. O pravidelných platech ze Zálabí CPD 8 (965), MGH—Diplomata II 31 atd. Vzbouření na sklonku 10. století bylo reakcí na nesnesitelnou tributární praxi (Labuda, *Powstania*, 199).

⁸⁶ Lowmiański, *Podstawy*, 50.

⁸⁷ B. Heusinger, *Servitium regis in der deutschen Kaiserzeit*, Berlin—Leipzig 1922, 52.

válečnou daň v penězích podle volských připřeží, tedy způsobem přiměřeným tomuto vyššímu vývojovému stadiu.⁸⁸ Lze jenom předpokládati — protože přímých pramenných údajů není —, že na tyto platy přispívali všichni příslušníci plemenné organisace a že vybírání a odevzdávání těchto platů řídili její předáci.

Staré kultovní a válečné platy mají společný vliv na pozdější vývoj daňové soustavy. Kdežto původně kultovní plat jako každý plat daňové povahy v primitivním vývojovém stadiu měl povahu platu nepravidelného, stává se postupem času *pravidelnou a postupně zvyšovanou daní všeho místního obyvatelstva*. Politické centrum totiž stále zesiluje více svou moc nad jednotlivcem, až nakonec představitel nové státní organisace břemena podrobenému obyvatelstvu svévolně diktuje. Kde převažují — a tak tomu bylo i v těchto zeměpisných prostorech — prvky plemenného zřízení, dopadají břemena s výjimkou vrcholků společnosti (kníže hradové obce, kněží) na veškeré obyvatelstvo. U polabsko-pobaltských Slovanů v rámci kultovních platů k tomuto stupni došlo jen u Raňanů, kde v Arkoně byl nejmocnější pohanský kult této oblasti. Tam byla nakonec zavedena pravidelná roční daň jednoho peníze z hlavy, placená jak muži, tak ženami.⁸⁹ Vývoj ve 12. století není zde však blíže znám; přesto se v literatuře ojediněle vyskytuje názor, že zvyšování daní bylo jednou z příčin odklonu obyvatelstva od pohanského náboženství a známého potom poměrně dosti rychlého přijetí křesťanství.⁹⁰ Ke vzniku vyšší daně však nepochybně přispěl i vývoj válečných daní. Podobně jako v případě vítězství válečnou daň platil poražený nepřítel, v případě opačném musilo ji platit obyvatelstvo země, jež jinak daň naopak přijímalo. U polabsko-pobaltských Slovanů se taková daň pravidelně rozvrhovala mezi všechny příslušníky poraženého kmenu.⁹¹ Vznikající intensita bojů na Baltu od konce 11. století v souvislosti se stupňováním německé a dánské kolonisace tuto potřebu si jistě vynucovala častěji, takže i tato situace přispěla k tomu, že vznikla opakovaná plnění daní, i když ovšem ne pravidelně. Stejným způsobem vznikl u Anglosasů „danegeld“,⁹² Vedle toho válečné podnikání si nepochybně také často vyžadovalo shromáždění určitých prostředků předem, jak analogicky jest známo zejména z poměrů ruských.⁹³ Mezi obyvatelstvo byly také rozdělovány sumy, jimiž bylo možno si od nepřítele se značnou převahou síly vykoupit mír.⁹⁴

Povinnosti, která zavazovala všechno společensky ještě nepřiliš diferencio-

⁸⁸ Saxo XLV 572: Quin annuatim ex singulis boum iugus quadragenos argenteos tributum nomine penderent.

⁸⁹ Tamtéž 566: Nummus ab unoquoque, mare vel femina, annuatim in huius simulacri cultu doni nomine pendebatur.

⁹⁰ UR 64.

⁹¹ Helmold I 34.

⁹² W. Stubbs, The constitutional history of England, I. díl, Oxford 1874, 105 a 134; E. Glæsson, Histoire du droit et des institutions politiques, civiles et judiciaires de l'Angleterre, I. díl, Paris 1882, 52.

⁹³ Vladimírskij—Budanov, Obzor, I 57.

⁹⁴ Helmold I 38.

vané svobodné obyvatelstvo v době plemenného zřízení, byla *vojenská služba*. Na tomto stupni jest vojsko všeobecně vojskem lidovým, tvořeným všemi svobodnými příslušníky každé organizační jednotky.⁹⁶ O existenci tohoto stavu u polabsko-pobaltských Slovanů svědčí značný rozsah jejich vojsk,⁹⁶ i když prameny v tomto směru nepochybně nadsazují. Součástí vojenské povinnosti byly jistě všechny úkony, nutné k obraně.⁹⁷ Pro starší dobu se předpokládá, že existovala povinnost spoluúčasti při *stavbě pohanských chrámů*,⁹⁸ neboť organisace pohanského kultu byla v plemenném zřízení nejtěsněji spjata s politickou organizací vůbec.

II. SOUSTAVA BŘEMEN VE STÁTECH POLABSKO-POBALTSKÝCH SLOVANŮ

3. Soustava služebních a pracovních úkonů

Soustava daňových a služebních povinností v raněfeudálním státu má dvě složky: *určitý plat* podrobeného obyvatelstva, jenž většinou má povahu uznávacího poplatku, a především *soustavu služebních a pracovních úkonů* na prospěch představitele feudální třídy, samotného panovníka nebo šlechtice-velmože. Základem panovníkova finančního hospodářství jsou však jeho *domény*, kdežto všechny ostatní příjmy mají povahu příjmů mimořádných.⁹⁹ Na doménách typicky nebylo rozdílu mezi daní, chápanou jako příspěvek státnímu hospodářství, a činži, placenou knížeti jako pozemkové vrchnosti.¹⁰⁰ To odpovídá skutečnosti, že knížecí daní nepodléhala území ostatních velmožů, zatím co do sféry knížecí moci spadalo vedle vlastních knížecích domén i všechno prosté svobodné obyvatelstvo, země výslužníků a zádušní statky.¹⁰¹ Takové povahy byla také na př. francká daň, zvaná „medem“.¹⁰² Obecnému břemenu podlé-

⁹⁶ C. Schwerin, Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte, München—Leipzig 1934, 22; Sergejevič, Lektiji, 320—1; A. J. Presňakov, Kňazoje pravo v drevnej Rusi, Petersburg 1909, 165 a 209; Vladimírskij—Budanov, Obzor, I 60—1; V. O. Ključevskij, Kurs ruskoj istoriji, I. díl, Moskva 1908, 94.

⁹⁷ Einhardi annales a. 789, MGH—S I; Widukind, Rerum gestarum Saxoniarum libri III, MGH—S III, solo Hannover 1882, I 36; Adam III 21; Helmold I 38; Saxo na řadě míst.

⁹⁸ Tak na př. Saxo XIV 611—2.

⁹⁹ Schmid, Pfarrorganisation, 343.

¹⁰⁰ A. Esmein, Cours élémentaire d'histoire du droit français, 15. vyd., Paris 1925, 529; E. Chénon, Histoire générale du droit français public et privé, I. díl, Paris 1926, 295—6; Schröder, Lehrbuch, I 211—2.

¹⁰¹ Esmein, Cours, 123; A. Timon, Ungarische Verfassungs- u. Rechtsgeschichte, Berlin 1904, 252.

¹⁰² V. Vaněček, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě, II. díl, Praha 1937, 12 a 24.

¹⁰³ Brunner—Schwerin, Deutsche RG, II 319.

hala původně však i šlechta,¹⁰³ pokud nebyla původu dynastického, t. j. nepocházela z původně samostatných knížat místních, kteří i v době konsolidace ústředního státu si zachovali rovněž po této stránce jistou samostatnost. Ovšem i ona šlechta nedynastická se počala brzy z těchto pout vymaňovat, takže od doby upevnění feudálního státu byla povinna toliko ke službě vojenské¹⁰⁴ a tíže daňového břemena plně spočinula na obyvatelstvu neprivilegovaném.

Základem soustavy břemen byla původně řada služebních a pracovních úkonů.¹⁰⁵ Vedle *povinnosti vojenské* a k ní se pojící povinnosti stavění hradů, cest a mostů¹⁰⁶ byla to *povinnost přijetí a pohoštění panovníka*, t. zv. „munus hospitii“, „mansio“, „paratae“, k nimž jako nejvýznamnější složka se připojovala *povinnost dopravy a doprovodu*.¹⁰⁷ Zvláště u národů neovlivněných římskou daňovou kulturou, u nichž svébytný vývoj daní postupoval pomaleji, jsou tyto povinnosti základem soustavy břemen.¹⁰⁸ Těmto povinnostem odpovídá v pozdější francké říši soustava tří základních povinností obyvatelstva vůči vojsku, již tvoří „hostilitium“, ubytování vojska, „carnaticum“, zabezpečení jeho výživy masem, a „fodrum“, potrava pro koně.¹⁰⁹ Během vývoje došlo k odstranění povinnosti přijetí a hostění převedením na přijatelnější poměrně nevelký pravidelný plat.¹¹⁰

Podobně u polabsko-pobaltských Slovanů vznik jednotlivých břemen na prospěch představitele nově vznikajícího feudálního státu se datuje z doby, kdy v souvislosti s prohloubenou diferenciací společnosti se v plemenném zřízení počaly objevovat první raněfeudální prvky. Dřívější předák, jenž vykonával určité funkce (zejména vojevůdcovskou) z pověření plemenného sněmu, počal nyní vykonávat vládní moc bez tohoto pověření jako představitel nové vládnoucí třídy a zároveň tak počal dříve svobodné obyvatelstvo, jež si podrobil, nutit k různým úkonům, které se už nekryly se zájmy předešlé plemenné společnosti celé. Většinu jednotlivých dílčích povinností soustavy břemen známe u polabsko-pobaltských Slovanů až z doby pozdější z exemčních listin jednotlivých církevních institucí a ústavů. Tyto listiny se zcela opírají o sousední ně-

¹⁰³ Z. Wojciechowski, *Państwo polskie w wiekach średnich*, 2. vyd., Poznań 1948, 80; P. Violet, *Histoire des institutions politiques et administratives de la France*, III. díl, Paris 1903, 473—5.

¹⁰⁴ St. Kutrzeba, *Historya ustroju Polski*, II. díl, Lwów—Warszawa 1921, 13; Nordenlycht, *D. schwed. Staats-Verfassung*, 34.

¹⁰⁵ Tak po prvé už R. Gneist, *Englische Verfassungsgeschichte*, Berlin 1882, 27—8; R. Schmidt, *Allgemeine Staatslehre*, II. díl, 2. sv., *Die verschiedenen Formen d. Staatsbildung*, Leipzig 1903, 379—80.

¹⁰⁶ Schröder, *Lehrbuch*, I 211; Kutrzeba, *Historya*, I. díl, 5. vyd., Lwów 1920, 21; O. Peterka, *Rechtsgeschichte der böhmischen Länder*, I. díl, Reichenberg 1933, 46.

¹⁰⁷ Schröder, *Lehrbuch*, I 210; Chénon, *Histoire*, I 301.

¹⁰⁸ Timon, *Ungar. VRG*, 251 o *ius descensus regii*; Widajewicz, *Danina*, 73.

¹⁰⁹ Schröder, *Lehrbuch*, I 211; Brunner—Schwerin, *Deutsche RG*, II 211; Chénon, *Histoire*, I 246—7.

¹¹⁰ V Německu to byla „servitii redemptio“, zvaná též „küngestiura“ (Heusinger, *Servitium regis*, 109), v Polsku „stan“, „statio“ (Balzer, *Narzaz*, 371 a 381; Wojciechowski, *Państwo*, 79—80). Obdobné povahy bylo pozdější anglické „scutagium“.

mecké vzory. Jejich terminologie odpovídá vývojovému stadiu vyspělejšímu a byla recipována v hotové již podobě. Vedle toho se na neštěstí často používá formulací obecných, které neposkytují obraz jednotlivých povinností dílčích. Pokud pak tato exemční privilegia jednotlivá osvobození vypočítávají, jsou často zpracována podle německých formulářů, takže při výkladu slovanské soustavy břemen se nelze vždy o ně opírat. Jindy ovšem čerpají ze skutečných místních poměrů; to platí zejména o listinách zvěřinských hrabat. Pravzorem exemčních privilegií jest na tomto území privilegium císaře Ludvíka pro hamburské arcibiskupství z r. 834,¹¹¹ jehož textu se v pozdější době přidrží řada privilegií ostatních císařů pro jednotlivá biskupství na území polabsko-pobaltských Slovanů.¹¹² Zvláště široká formulace břemen obyvatelstva a spolu s tím regálních práv jest v listině Konráda III. z r. 1150 pro biskupství v Havolíně.¹¹³ Podle těchto císařských privilegií vydali obdobná privilegia vévodové saští v oblasti obodritské, později meklemburské¹¹⁴ a markrabata braniborští v oblasti jihovýchodních plemen lutických, braniborské Prostřední marce.¹¹⁵

Osvobození od daní a jiných břemen, vydávaná pomořskými knížaty církevním institucím jejich země, se zcela přidrží dikce svých sousedních západních vzorů a právě v první době dávají přednost formulacím obecným, které nedovolují vytvořit si obraz o jednotlivých součástech těchto povinností. Celek povinností daňových a jiných břemen jest tu většinou označován pouhými termíny „exactio“ a „servitium“.¹¹⁶ Tak je tomu v listině Kazimíra I. z r. 1170 pro klášter bělbucký,¹¹⁷ falešné listině, údajně vydané téhož roku tímtéž knížetem pro klášter brodský,¹¹⁸ privilegium Bogislava I. z r. 1173 pro Kolbac,¹¹⁹

¹¹¹ MU 3.

¹¹² Jindřich III. biskupství havolínskému r. 1051 (CDBr 8 XI), Konrád III. zvěřinskému r. 1139 (SHL 74), Bedřich I. braniborskému r. 1161 (CPD 25) a havolínskému r. 1178 (CPD 78).

¹¹³ CPD 20: ut nullus dux, nullus marchio, nullus comes seu vicecomes, nullus aduocatus seu subaduocatus aliquam exactionem exinde extorquere audeat, nullus sibi aliquod dominium ibi usurpare presumat, nullus petitiones publicas ibi faciat, nullus eos ad ligna secanda uel portanda, uel faciendas fossatas cogat, nullus alienum aliquid genus grauaminis eis imponere audeat, sed tantummodo soli episcopi havelbergensi de his omnibus subiaceant, et ei iuxta mandatum suum in his ad honorem et utilitatem ecclesie seruiant, et nulli homini de aliquo seruicio, nisi uel certo misso suo respondeant.

¹¹⁴ Ratiboři r. 1158 (MU 65) a r. 1169 (MU 90), lubecké kapitule r. 1164 (MU 83) a Zvěřínů falsum r. 1171 (CPD 32).

¹¹⁵ Potvrzení havolínského biskupa Anselma Jerichu r. 1145 (CDBr 3 XI III). Markrabě braniborský Havolínu r. 1151 (CDBr 2 XVIII V) a r. 1170 (CDBr 2 XVIII VI) a Braniboři r. 1197 (CDBr 8 XXXVI).

¹¹⁶ Servitium, servitium ex debito, onus servicii, omne humanum servitium, omne obsequium, servitium secularis potestatis, servitium quod principi terre debetur, opera ad que facienda ceteri homines de mandato domini terre aliquotiens evocantur, ius terreni domini, ius secularis potestatis, servitium nostrum, servitium iuris nostri, servitium ex dominio nostri principatus nobis et successoribus iniunctum, servitium nobis et baronibus nostris ex more gentis nostre debitum (UR II 41).

¹¹⁷ CPD 29: ab omni exactione et seruitio nostro liber sit.

¹¹⁸ CPD 30: ab omni exactione iuris, quod in eo habuimus vel habere debuimus.

¹¹⁹ CPD 33.

Kazimira I. z r. 1174 pro Drahůň,¹²⁰ z r. 1176 pro Kolbac,¹²¹ z r. 1176 pro Stolp,¹²² z let 1175–6 pro kamenské biskupství¹²³ a některých privilegiích dalších.¹²⁴ V jednom případě jest osvobození od určitých povinností zachyceno v potvrzení biskupském,¹²⁵ jak všeobecně v této době bylo zvykem, že privilegia daná světskou vrchností církevnímu ústavu potvrzovala i příslušná vrchnost duchovní. Ve 12. století se terminologie, označující jednotlivá osvobození, rozhojňuje;¹²⁶ přesto však i ve 13. století jest nadále oblíbená formulace povšechná a termíny „exactio“ a „servitium“ mají použití neustálé.¹²⁷ Co bylo řečeno o listinách pomoršských knížat, platí i o privilegiích knížat mecklenburských, Niklotovců, v daleko větší míře germanisovaných. Tak je tomu na př. v listině Mikuláše I. dobřanskému klášteru z r. 1189¹²⁸ a listinách knížete Jindřicha I. Borvína z r. 1192 pro týž klášter¹²⁹ a z let okolo r. 1200 pro lubeckou kapitolu.¹³⁰ V době plné germanisace těchto území dostaly povinnosti slovanského obyvatelstva povšechný německý název „Wende dinste“.¹³¹

V době vzniku feudálního státu byla základní povinností obyvatelstva *povinnost vojenská*, známá povětšinou z listin německých knížat, kde jest označována latinským termínem „expeditio“,¹³² jejíž přejala slovanská knížata. Není známo, jak se tato povinnost nazývala slovanským jazykem. Později slovanská knížata s oblibou užívají názvů víceslovných: „expeditio gentis slavice“, „omne ius expeditionis“, „expeditio pro defensione terre facienda“, „terre defensio“ a pod.¹³³ Z té doby pocházejí také německá označení „lantwere“¹³⁴ a „herschilt“.¹³⁵ Německá knížata na Obodritsku v době kolonisace vojenskou

¹²⁰ CPD 36: ab omni exactione et servitio nobis et nostris debito, ... ab omni exactione baronum meorum et omnibus nobis et eis famulantium, et ab omni servitio nobis et eis more gentis nostre debito, uidelicet urbium edificatione, pontium positione, et utrorumque resarcinatione, et omni expeditione.

¹²¹ CPD 38: ne scilicet edificare aut reparare vrbes cogentur, sed neque iudicium quisquam secularium eis molestus sit in ullo negotio.

¹²² CPD 40: ab omni secularium exactione liberam.

¹²³ CPD 41: vt villas vel curias eorum nulla persona secularis, nuncia potestatus, presumat intrare pro exactione aliqua, vel qualibet causa molestie hominibus ecclesie facienda; vedle toho dále výpočet podrobný. CPD 42: ab omni iustitia et exactione laica, tam nostra quam omnium.

¹²⁴ Privilegia Bogislava I. z r. 1182 pro Brod (CPD 50) a Stolp (CPD 52), z r. 1186 pro kamenskou preposituru: ab omni exactione et servitio (CPD 60), kněžny Anastasie z r. 1188 pro Hrob (CPD 65) atd.

¹²⁵ R. 1176 potvrzení majetku kolbackému klášteru kamenským biskupem Konrádem (CPD 39).

¹²⁶ CPD 118, 125, 126, 135, 139, 146, 153, 155, 177 atd.

¹²⁷ CPD 85, 86, 88, 122 a dále až ještě ve třicátých letech 13. století CPD 178, 180 atd.

¹²⁸ MU 147.

¹²⁹ MU 152: quod petitionibus et exactionibus, serviciis et iudicio iuri nostro sponte renunciamus, et quod nullus nostrorum iudicum aut aduocatorum in Doberan abbacia vel in eius redditibus quicquam potestatis habebit; v dalším podrobný výčet.

¹³⁰ MU 167: de communi iure servitutis emancipauimus, tali privilegio libertatis eam munientes, ut ab omni vexationis onere semper sit liberata.

¹³¹ Pervolf, Germanizacija, 96.

¹³² MU 65, 101, 113, 160, 165, CDBr 17 XVII 1 atd.

¹³³ UR II 41–2.

¹³⁴ UR II 42.

¹³⁵ PU II 610 (1255).

povinnost upevnila.¹³⁶ V tom směru byla shodná praxe i některých slovanských knížat z tohoto území.¹³⁷ Na Pomoří se mimořádně silné postavení církve projevuje většinou i tím, že obyvatelstvo na jejích statcích jest osvobožováno od vojenské povinnosti; z tohoto pravidla však existuje výjimka.¹³⁸ Na Rujaně v jednom případě v první polovině 13. století bylo plnění vojenské povinnosti dáno církevnímu představenému na uvážení.¹³⁹

S vojenskou povinností těsně souvisela povinnost *stavby hradů*, známá ovšem stejně i z listin německých knížat těchto území.¹⁴⁰ Slovanská knížata na Pomoří užívají ve svých listinách pro označení této povinnosti termínu „edificatio“¹⁴¹ a „munitio“,¹⁴² niklotovská meklemburská knížata více výrazu „exstructio“,¹⁴³ později obvyklého i na Pomoří. Za kolonisace byl všeobecně převzat německý termín „burgwerk“.¹⁴⁴ K povinnosti stavby hradů se těsně pojila povinnost *strážní služby* na nich, zvaná „custodia castrī“.¹⁴⁵

Obdobnou povinností širšího dosahu byla *stavba mostů a cest*, na Pomoří nazývaná „edificatio pontium“,¹⁴⁶ v Meklembursku „exstructio pontium“.¹⁴⁷ Později se používá výrazů „structura“, „positio“, „resarcinatio“, „reparatio“ a některých jiných¹⁴⁸ a samozřejmě i německého výrazu „brückenwerk“.¹⁴⁹

Pro období vzniku raněfeudálního zřízení jest nejcharakterističtější povinností povinnost *pohostinství a průvodu*, které se poskytovaly knížeti a jeho doprovodu. Vedle latinského termínu „vectio“ pro průvod se pro pohostinství používalo slovanského výrazu „gaztitua“, t. j. gostitva.¹⁵⁰ Později byl průvod označován termíny „vectigal“, „vectura per terram, per aquam“, „angaria“ a „perangaria“.¹⁵¹ Ze zpráv o knížecích dvorech v jednotlivých pomořských městech¹⁵² nelze soudit o stavu povinnosti pohostinství v městech. Vzhledem k způsobu, jak samostatně městské obyvatelstvo vůči knížeti vystupovalo, lze

¹³⁶ Sommerfeld, Beiträge, 62.

¹³⁷ MU 299 (1223), 323 (1226).

¹³⁸ CPD 41 (1175—6): sed cum necesse fuerit ad defensionem terre sue procedere sint parati infra ipsam terram, cum eam hostiliter inuaserint inimici.

¹³⁹ CPD 242 (1236): vt si quando, nimia necessitate nos vrgente, nobis ad expeditionem homines illius territorii ad defensionem videlicet terre nostre nobis fuerint necessarii, pro eo ad dominum abbatem dicti loci, non ad alium nec ad hoc, vel ad edificationem castrī alicuius infra terram nostram, per coactionem aliquam compellantur, sed in voluntate sit abbatis quot ad hoc negocium transmittantur.

¹⁴⁰ Jako v pozn. 132 a SHL 73.

¹⁴¹ CPD 33 (1173): ad urbes edificandas. CPD 36 (1174): urbium edificatione, pontium positione, et utrorumque resarcinatione. CPD 38 (1176): ne edificare aut reparare vrbes cogantur. CPD 177: edificatio castrorum.

¹⁴² CPD 37 (1175), 65 (1188).

¹⁴³ MU 147 (1189), 152 (1192).

¹⁴⁴ UR II 42; Pervolf, Germanizacija, 81; Kadlec, Introduction, 48.

¹⁴⁵ CPD 175 (1229).

¹⁴⁶ CPD 36 (1174), 41 (1175—6), 177.

¹⁴⁷ Jako pozn. 143.

¹⁴⁸ UR II 42.

¹⁴⁹ Tamtéž; Pervolf, Germanizacija, 81.

¹⁵⁰ CPD 41 (1175—6).

¹⁵¹ UR II 42.

¹⁵² Herbord III 12 a 24.

však spíše vyvozovati její neexistenci. Povinnost tížila zřejmě jen obyvatelstvo vesnic, které knížeti přímo podléhalo, kdežto za městské hradby jeho přímý vliv zasahoval jen omezeně.

Poměrná chudost pramenů právě z období vzniku státu nedovoluje zjistit, zda na Pomorí existovala řada drobných povinností spojených s lovectvím, jež v tak rozsáhlé míře jsou známy právě ze sousedního Polska i Čech.¹⁵³ Protože na těchto územích církev a s postupující germanisací i šlechta získaly neobyčejně samostatné postavení, nedošlo tu k jinde obvyklému převodu služebních a pracovních břemen na platy.¹⁵⁴ Z pozdější doby jsou z braniborské oblasti jako součást povinností vůči patrimoniální vrchnosti známy některé povinnosti takového druhu, že by dovolovaly domněnku o jejich starodávném původu — jde na př. o povinnost dopravování zpráv;¹⁵⁵ rozsáhlejší závěr by však zde byl ukvapený. Jako pracovní povinnost na knížecích statcích při hospodářských pracích jest jednou doložena „aratura“.¹⁵⁶

4. Základní daň knížecí

Domácí původ knížecí daně naznačuje slovanský název „vojvodnice“. Jest však znám až z poloviny 12. století z německých dokladů¹⁵⁷ a tak důkaz domácího původu není slovanským názvem daně proveden úplně, i když ovšem lze předpokládati, že právě Obodrité, z jejichž země doklady pocházejí, dávali určité platy svým knížatům; právě z Obodritska se totiž zaznamenává nejdříve zřízení s některými raněfeudálními rysy. Jinak by však bylo možné i to, že Slované plat německému feudálovi pojmenovali slovem, odvozeným ze slova obvykle používaného pro označení vlastního knížete.

Základní knížecí daň typicky charakterisuje feudální stát. Je výrazem nové situace v politickém zřízení, kdy místo plemenného sněmu s předáctvem vystoupil do popředí kníže nebo jiný významný feudál, ovládl jako představitel nové třídy obyvatelstvo určitého území, upevnil své postavení dosazením státního aparátu (družina, úřednictvo domén, úřednictvo provincií) a zavedl soustavu nových břemen podrobeného obyvatelstva. Daň nese dlouho pečeť

¹⁵³ Wojciechowski, Państwo, 81; J. Kapras, Právní dějiny zemí koruny České, II. díl, Praha 1913, 73.

¹⁵⁴ E. Glasson, Histoire du droit et des institutions de la France, II. díl, Paris 1888, 377: platy „ad hostem“; Balzer, Narzaz, 371 a 381: „stan“; Z. Wojciechowski in: Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, Kraków 1933, 629: „stroża“, „solutio“; Herlitz, Grundzüge, 32: „genärd“ místo přijímání a hostění knížete, podobně „ledungslama“ a „skipvist“ za nevyzbrojení lodí a „tinglama“ za neúčast na sněmu.

¹⁵⁵ Guttman, Germanisierung, 498—9.

¹⁵⁶ CPD 172 (1228), Bogislav I. kostelu sv. Jana v Lubeku.

¹⁵⁷ MU 65 (falsum 1158), Jindřich, vévoda saský dotuje biskupství ratibořské: a wogiwotniza, qui census ducis dicitur. MU 90 (1169), týž vévoda osvobozuje tři meklemburská biskupství od různých povinností: et censu ducis, qui wogiwotniza dicitur. Shodně v MU 96 (1170).

válečného podrobení, i když později po upevnění posice feudálního pána jest vymáhána nikoli již přímým násilím. Násilnost při původním ukládání daně vyjadřují i český výraz „berně“ a polský výraz „pobór“, i když ovšem historicky jsou doloženy až pro označení pozdějšího vývojového typu daně, povolo-
vané šlechtou a potom všemi stavy panovníkovi v čase mimořádné potřeby. V nejstarší době knížecího státu každá daň znamenala násilné odnětí, neboť daně se ještě nevžily. Kníže - panovník nebo jiný menší feudál žádal na oby-
vatelstvu, jež mu podléhalo, nejdříve jistě vždy podle svého uvážení vše, co potřeboval.¹⁵⁸

Na knížecí dani lze obvykle pozorovat určité starobylé znaky, souvisící se vznikem raněfeudálního státu a rysy platů, vybíraných ve zřízení plemenném.¹⁵⁹ Tak na ni působí především někdejší válečné platy, ukládané obyvatelstvu podrobených území. V Čechách na př. jest nejstarší známou daní t. zv. „tributum pacis“, které podle převládajícího mínění jest daní, již vybírá kníže ode všech svobodných a polosvobodných, t. j. ze svých domén, výsluh a zbožných fundací.¹⁶⁰ Historická podoba tohoto platu však jistě není jeho podobou nej-
starší. Plat, analogický uherským „liberi denarii“,¹⁶¹ byl původně patrně platem, jímž si podrobené plémě vykupovalo mír; později jej kníže přeměnil v pravidelnou daň, podobně jako v Čechách vybíranou od prostého svobodného a nesvobodného obyvatelstva. Tento plat nikterak nelze pokládat za relucovanou náhradu za osvobození od vojenské služby;¹⁶² rovněž jej nelze spojovat s poz-
dější „collectou“ a zejména nelze vidět jeho počátek ve franckých vzorech.¹⁶³ Je to nejstarší typ knížecí daně, vznikající vždy na přechodu od zřízení ple-
menného ke státu, v jehož čele stojí kníže, který podrobenému obyvatelstvu ukládá nová, dříve neexistující břemena. Na rozdíl od poměrů panujících v tomto směru v řadě evropských zemích není ovlivnění knížecí daně starším
válečným tributem u polabsko-pobaltských Slovanů tak jasně patrné. Na jedné straně feudální stát u nich vznikal pomaleji a kníže neměl často dostatek
moci, aby si sousední plemena dostatečně pevně podrobil, na druhé straně intenzivní německý nápor mnohdy rušil výstavbu knížecího státu slovanského a tím i formování knížecí daně.

Vývoj knížecí daně byl v době prvního ustálení státního ústrojí takový, že
původně násilím vymáhané platy na obyvatelstvu nově podrobených území
se změnily v určitá víceméně pravidelná poskytnutí panovníkovi, plněná při
jeho příchodu, zejména v souvislosti s výkonem soudní a správní jurisdikce.
Byly to t. zv. dary, zejména z francké říše dobře známá „dona“, „munera“

¹⁵⁸ Widajewicz, Danina, 72.

¹⁵⁹ Juškov, Obšč.-pol. stroj, 384.

¹⁶⁰ Vaněček, Základy, II 18, 19 a 94; týž, Malé dějiny státu a práva v Československu, Praha 1947, 12.

¹⁶¹ Timon, Ungar. VRG, 61 a 264; H. Schreuer in: Zeitschrift d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte, germ. Abt., XXVI., Weimar 1905, 332; Peterka, Rechtsgeschichte, I 46.

¹⁶² Tak Balzer, Narzaz, 115.

¹⁶³ Tak K. Krofta, Staročeská daň míru, Praha 1929, 39—40.

a „gratiae“,¹⁶⁴ na Rusi „poljudije darovnoje“ a darová součást městské daně, zvaná „počestije“. ¹⁶⁵ Z darů se během času vyvinula pravidelná daň. Nejstarší raněfeudální prameny z řady evropských zemí zachycují ještě stadium, v němž vedle povinnosti pohoštění platová složka má povahu darovou. Takové bylo francké „servitium regis“, jež tvořily „mansiones“ a „dona“. ¹⁶⁶ Nelze ovšem pochybovat o tom, že vedle této soustavy povinností přímých poddaných zvláště v okrajových územích důležitou roli v knížecím příjmu hrály i nadále zisky z válečné kořisti a platy nově podrobených zemí. ¹⁶⁷

Když panovník s pomocí svého mocenského aparátu, jež stále rozvíjí, opanoval rozsáhlejší území a upevnil svůj stát, došlo k zavedení *větší a pravidelné daně*. Její počátek vedle tradice kultovních platů jest nepochybně v povinnosti pohoštění panovníka a zejména „darů“, panovníkovi skládaných. Tyto „dary“ byly nejdříve podávány nahodile, později však při stoupajícím upevňování feudálního státu je kníže začal žádat pravidelně. Takový vývoj prodělala francká „dona annualia“ ¹⁶⁸ a stejnou povahu má i „ostarstuopha“ mohanských Franků, podobně placená knížeti na jarních výročních sněmech. ¹⁶⁹ V Rusku se jasně rýsuje souvislost platů plemenného období a daňové soustavy knížecí, jež z předchozí doby recipuje darovou složku nových, nyní ovšem daleko četnějších příjmů. ¹⁷⁰ Kdežto stará nepravidelná daň byla poskytována v předmětech drahocenných, nová pravidelná daň jest plněním předmětů denní potřeby. ¹⁷¹ Byla to daň, placená vším svobodným obyvatelstvem. ¹⁷²

Daňová praxe polabsko-pobaltských Slovanů dovoluje učiniti závěry o vlivu těchto původně poměrně nerozsáhlých poskytnutí na prospěch knížete („darů“) na pozdější značně tíživější knížecí daň. Jde tu o poskytování drůbeže, jednoho z nejstarších předmětů plnění v době počáteční organizace feudálního státu; jeho nejtypičtějším případem jest francká „steora“ a „ostarstuopha“. ¹⁷³ Z polabsko-pobaltského území doklad skutečného platu v kuřatech ovšem pochází z doby značně pozdější než doby prvních raněfeudálních prvků v politické organizaci, totiž z r. 1217, kdy jest jako dodatek k desátku uváděn pod názvem „rohon“ v listině ratibořského biskupa Jindřicha pro jeho vlastní

¹⁶⁴ Esmein, Cours, 78; Violet, Histoire, III 443; Glasson, Histoire du droit etc. de la France, II 364 o platu zvaném „inferenda“; Schröder, Lehrbuch, I 206. Stejnou povahu patrně měla i sekelská „signatura boum“ (o ní Timon, Ungar. VRG, 268).

¹⁶⁵ Juškov, Obšč.-pol. stroj, 384 a 386; Vladimírskij—Budanov, Obzor, I 58; Sergejevič, Lekciji, 337; Beljajev, Lekciji, 187 a 196—7.

¹⁶⁶ Heusinger, Servitium regis, 3.

¹⁶⁷ Beljajev, Lekciji, 60—1; Sergejevič, Lekciji, 336—7; Vladimírskij—Budanov, Obzor, I 57; Juškov, Obšč.-pol. stroj, 113; týž, Istorija, 78.

¹⁶⁸ Chénon, Histoire, I 297.

¹⁶⁹ Brunner—Schwerin, Deutsche RG, II 319.

¹⁷⁰ Juškov, Obšč.-pol. stroj, 384.

¹⁷¹ Heusinger, Servitium regis, 52.

¹⁷² Na západě to bylo „tallagium“, „tallia“ (Schmidt, Allgem. Staatslehre, II/2 426—7; Balzer, Narzaz, 575), v Polsku „narzaz“ (Balzer, Narzaz, 574), v Srbsku „carski perper“ (J. Gerasimović, Staro srpsko pravo, Beograd-Terazija 1925, 64) atd.

¹⁷³ Brunner—Schwerin, Deutsche RG, II 318.

kapitulu.¹⁷⁴ Původ termínu je zcela nejasný. Jinak však tato daň velmi silně připomíná daň - dar vrchnosti, který byl v Čechách nazýván „poklona“ nebo „poceta“ a podával se při visitaci,¹⁷⁵ jenž ovšem v této historické podobě nebyl daní státní; byl obvyklý ještě po řadu století později ve formě darů poddaných pozemkové vrchnosti světské i vrchnosti duchovní. O několik desítek let starší než „rohon“ jest u polabsko-pobaltských Slovanů pojmenování základní knížecí daně slovem „kuřice“, jež prozrazuje předmět původního plnění. Ovšem i u polabsko-pobaltských Slovanů stejně, jako tomu bylo ve všech jiných zemích, se předmět daně s přeměnou hospodářských forem a nových potřeb státu měnil, takže v konkrétních dokladech daň tohoto jména má předmět plnění zcela odchylný; tak v šedesátých letech 12. století jest tímto názvem označován na Obodritsku obilní plat,¹⁷⁶ v sedmdesátých letech stanovený na tři měřice.¹⁷⁷ Ještě ze 14. století jest znám případ, kdy církvi vedle jiných platů z polí byl z domů, tedy nejstaršího daňového vyměřovacího základu, poskytován plat v kuřatech.¹⁷⁸

Jiné druhy předmětů daní určují *platy, ukládané poraženým plemenům válečnými vítězi*; jejich vliv jest po dlouhou další dobu patrný. Tak u polabsko-pobaltských Slovanů se alespoň v některých z jejich území podobně jako v Rusku platívala daň v kožešinách, jak to dokládá jedno privilegium z někdejšího obodritského území ještě z r. 1208, užívajíc názvu „*chunowe*“, označujícího kuni kožešinu; termín „*chunf*“ jest znám také z r. 1194 z dále na jihozápad položeného území tehdy již téměř vymřelých mohanských Slovanů.¹⁷⁹ Daně placené v *medu*¹⁸⁰ jsou známy jako tributa placená podmaniteli, nikoli daně knížecí. Nelze však vyloučit, že med byl předmětem knížecí daně, podobně jako *vosk*, o němž však toliko jeden pramen nahodile hovoří v souvislosti s poskytnutím dávky ve vosku z pomořských krčem ke zbožným účelům.¹⁸¹ Jinak při placení daní jest všeobecně jistě neobyčejně zajímavá skutečnost, že daně se nikdy neplatily v plátěných šátečcích, které existovaly jako platidlo podle Helmolda¹⁸² právě u polabsko-pobaltských Slovanů a podle arabského obchodníka Ibrahim ibn Jakuba v Čechách. Tohoto způsobu placení se zřejmě používalo jen v obchodním styku; při dani, jejíž kořeny jsou starší a která se plní v produktech, jež vybíratel přímo zužitkovává (maso pro knížecí družinu, oves pro koně), nebyl tento způsob aktuální.

¹⁷⁴ MU 228: qui darent decimam maiorem in agro de manipulis et minutam de iumentis, dare tenerentur ex iustitia et pullos de arcis, quod wigato nomine rohon dicitur.

¹⁷⁵ Kapras, Právní dějiny, II 73.

¹⁷⁶ Helmold I 88 (1160): modius autem Slavorum lingua eorum „*curitce*“.

¹⁷⁷ MU 65 (1169): census autem Sclauorum de unco tres mesure, quod dicitur curiz.

¹⁷⁸ CPD 272 (1239), Barnim I. klášteru Uznoimu: et de quolibet koten quatuor pullos tollant annuatim. (Citace širší souvislosti jest v pozn. 402).

¹⁷⁹ MU 182, ratibořský biskup Filip své kapitule: cum omni iure, censu scilicet, decima et *chunowe*. — „*Chunf*“ dokládá Jegorov, Kolonizacija, II 189.

¹⁸⁰ CDBr 8 III (965), Otta I. sv. Mořici v Magdeburku: omnem censum mellis.

¹⁸¹ CPD 51 (1182), Bogislav I. vyhlašuje obdarování kláštera sv. Michala v Bamberku.

¹⁸² Helmold I 38.

Pro posouzení pevnosti a rozsahu knížecí daně jest důležitá otázka druhu předmětů, v nichž se plnila. Tento druh jest určován jednak povahou hospodářské produkce určité oblasti, jednak praktickou potřebou knížete a jeho dvora.¹⁸³ Ve vznikajícím feudálním státě jsou ve všech evropských zemích daně poskytovány jednak v dobytku, jednak v obilí, v nejstarší době také v kožešinách. Tak ve francké říši se platila daň „dehem“ čili „cellarinsis“ ve vepřích a „terragium“, „agrarium“ a „araticum“, „garba“ či „campipars“ v obilí,¹⁸⁴ ve všech západoslovanských zemích „nářez“ v dobytku a „osep“ v obilí. Z obilí se nejdříve daň platí v ovsu, později žitu a rovněž i pšenici.¹⁸⁵ Tento vývoj dobře naznačuje stupně zvyšování daní vždy ovšem v souvislosti se změnami v pěstování hospodářských plodin. Nejdřív obyvatelstvo bylo zřejmě povinno zaopatřiti koně knížete a jeho družiny pouze při příchodu do vsi, později se dávka stala pravidelnou. Z povinnosti pohoštění knížete se stává plat opakovaný, jenž má být knížeti zdrojem zásob, s nimiž by mohl volně disponovati; tak vedle ovsa se pojednou v dani objevuje žito a pšenice. Poměr daní v dobytku a obilí není ovšem jednoznačný a zejména při pozdějším převádění většiny daní na obilí a nakonec na peníze se ukazují vlivy předchozí velmi rozrůzněné daňové soustavy. Tak v Uhrách vedle „terragia“ v penězích existuje v Banátě Slovany placená „marturina“ v obilí (původně daň v kožešinách), kdežto daní Szekelů a Valachů zůstává nadále v dobytku odváděná „signatura boum“; vedle toho ve vinných oblastech se platí daň zvláštní, „cibriones“ nebo „acones“.¹⁸⁶ V Bulharsku existují vedle sebe nejstarší „dimina“, placená podle krbů, v obilí podle počtu tažného dobytka dávaná „voloberština“, podle výměry poskytovaná „annona“ a podle výnosu placený desátek.¹⁸⁷

Vedle daní v kožešinách, medu, vosku a kovech, charakteristických pro platy ukládané na podrobených územích, byla všeobecně nejstarší daní feudálního státu daň odváděná v dobytku, nejdříve bravu a později skotu, a známá z celé Evropy,¹⁸⁸ kde všude její rozsah jest také vymezován technikou „vrubových“ záznamů.¹⁸⁹ Předmět plnění jest určen tím, že v nejstarší vývojové fázi státu kníže v družinném zřízení vyžadoval především předměty výživy své družiny; vedle toho dobytek, jejž nespotřeboval na svém dvoře, mohl dobře sloužit jako platidlo (latinská „pecunia“, ruský „skot“). Právě z Ruska jest dobytek vedle drahých kovů a kožešin jako platidlo znám v sou-

¹⁸³ Lowmiański, Podstawy, 49.

¹⁸⁴ Schröder, Lehrbuch, I 206.

¹⁸⁵ Balzer, Narzaz, 187 a 200—2; Lowmiański, Podstawy, 50.

¹⁸⁶ Timon, Ungar. VRG, 264—7.

¹⁸⁷ S. S. Bobčev, Istorija na starobalgarskato pravo, Sofia 1910, 359—61; Kadlec, Introduction, 72 a stejně o Srbsku tamtéž 110.

¹⁸⁸ Balzer, Narzaz, 167 a 183.

¹⁸⁹ Tak Violet, Histoire, III 454; Bobčev, Istorija, 359—60.

¹⁹⁰ A. D. Gusakov, O nekotorych javlenijach v deneznom obraščeniji drevnej Rusi, Izvestija akademii nauk SSSR, otd. ekonomiki i prava, č. 3, Moskva 1946, 231 a d.

vislosti s daněmi.¹⁹⁰ Zvláště v polské nauce se daň z dobytka chápe jako daň nejstarší; „narzaz“ byl v této době také jedinou stálou daní.¹⁹¹ Nejnověji však Lowmiański poukazuje na to, že rolnictví mělo u slovanských národů větší význam, než jak se původně nauka všeobecně domnívala;¹⁹² proto podle jeho mínění jsou obilní daně starší, než jak se dříve předpokládalo, ačkoliv jak sám správně poznamenává, otázky výživy, vojenské účely, zájem obchodní i poměrně menší možnost exploatace půdy by mluvily výrazně pro větší význam dobytkové daně.¹⁹³ Tento nový názor o prastarém vzniku obilních daní není jistě názorem neoprávněným. Ovšem charakter nejstarší obilní produkce s malým výnosem a existence toliko dobytkových daní v oblastech méně vyvinutých, v nichž se zachovaly poměry starobylejší,¹⁹⁴ nedovolují změnit závěr, že nejstarší knížecí daní byla nepochybně daň v dobytku. Její dlouhé přežívání v některých zemích — na př. v Polsku — se vysvětluje tradicionalismem, v daňových soustavách velmi obvyklým; vžitou daň není totiž záhodno často měnit.

Latinská a německá terminologie listin z území polabsko-pobaltských Slovanů, psaná německými písaři, jest sice značně pestrá,¹⁹⁵ avšak — a to zejména pokud se týče odlišení daní v dobytku a obilí — o slovanské daňové soustavě nepodává potřebný obraz, i když většinou jde zřejmě o daně v obilí. Na základě tohoto materiálu lze konstatovat, že proti obecně převládajícímu primátu daně v dobytku v nejstarší době u polabsko-pobaltských Slovanů měla daň v dobytku význam zřejmě menší a naopak docela lze mítí zatí, že u řady z nich vůbec neexistovala. V materiálu z někdejší oblasti obodritské jest toliko jediný zcela jasný doklad, totiž „census porcorum“, jež meklemburský kníže Jan jmenuje r. 1242 v listině pro lubeckou kapitolu.¹⁹⁶ V listině ratibořského biskupa Jindřicha z r. 1217 jest sice uveden jako součást desátku plat vyměřovaný z dobytka a nazvaný „minuta“,¹⁹⁷ avšak není zde řečeno, v čem byl placen; vedle peněz mohlo stejně dobře jít o plat v obilí, u daní, stanovených podle počtu dobytka, jinde velmi hojný. O Pomorí jest známo, že se tam bohatství od nejstarších dob počítalo podle počtu koní¹⁹⁸ a tedy bylo by možno předpokládat i značný stav jiného, méně cenného dobytka; avšak starších zpráv o platu daní v dobytku z tohoto území není. Později zde ovšem existuje

¹⁹¹ To prokázal Balzer, Narzaz 107 a 637.

¹⁹² Lowmiański, Podstawy, 53 a d.

¹⁹³ Tamtéž 127—30.

¹⁹⁴ Tak tomu bylo na Litvě do 16. století (H. Lowmiański, Studya nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, I. díl, Wilno 1931, 159—60), v Uhrách pak platili Sékelové v dobytku „ökör sütes“ (F. Schuler—Libloy, Siebenbürgische Rechtsgeschichte, I. díl, Herrmannstadt 1855, 348) a stejné povahy byla valašská „quingagesima nobilium“ (tamtéž 340).

¹⁹⁵ Exactio nostra, provincialis, secularis, secularis iuris, ius secularis exactionis, pensio, census, quaestus, peticio, precaria, infestacio, impeticio, onus, vectigal, tallia, arenga, perarenga (Balzer, Narzaz, 589), omne onus potestatis secularis (MU 410).

¹⁹⁶ MU 534.

¹⁹⁷ Viz pozn. 174.

¹⁹⁸ Herbord II 23.

daň placená v dobytku,¹⁹⁹ jež se nazývá „nářez“,²⁰⁰ tedy stejně jako v Polsku a Čechách. V tomto případě by bylo možno uvažovat o posílení této daně vlivem polským; pozdní výskyt a skutečnost, že Pomoří bylo v některých směrech ovlivněno polskou právní kulturou rozhodně hovoří ve prospěch takového mínění.

Důvodem neexistence nebo menšího významu daně v dobytku u polabsko-pobaltských Slovanů jest patrně odchylný růst raněfeudálních politických útvarů tohoto území v souvislosti s hospodářskými potřebami místních knížat. Jak jest známo nejen z dějin Veletů a Raňanů, kde místní knížata ovládala v poměrně pozdější době území nepřilíš rozsáhlá, tak ani u Obodritů nevznikaly politické útvary větší; tomuto vývoji odpovídal i dříve již konstatovaný menší rozsah vojenské družiny. Daň z dobytka především sloužila výživě družiny. Kníže na Polabí a Pobaltí byl však předákem území nerozsáhlého — byl to skutečně jen „vojevoda“, především vojenský náčelník místního okruhu, hradev obce — a jeho potřeby byly zcela odlišné od potřeb feudálních knížat v Čechách, Polsku nebo v druhé polovině 12. století na Pomoří. Daní poskytovanou ve zvířectvu byla patrně převážně, ne-li výhradně, doložená a uvedená již daň v drůbeži. Jeho potřebě více vyhovovala daň placená v obilí, která kryla spotřebu jeho vlastního domu a hospodářství. U polabsko-pobaltských Slovanů také *všeobecně po předchozí poměrné různorodosti prvenství má zřetelně daň obilní*. Pokud pak na území polabsko-pobaltských Slovanů zaváděla daň německá knížata nebo pokud na daně slovanských knížat při zvyšování dávek spolupůsobil vliv německý, projevoval se zaváděním, resp. zvětšováním právě obilních daní, které na dalším vývojovém stupni, jímž tehdy už procházely sousední německé země na západní hranici území slovanských, jsou základním typem daní. V tom směru také i zde platí jinak všude obecná zásada, že obilní daň byla daní, kterou buď podle počtu dobytka nebo podle výměry odvádělo obyvatelstvo knížeti ve výši jím původně libovolně určované, později pevně stanovené.²⁰¹ Souvislost daní na Polabí a Pobaltí s obdobnými daněmi v okolních zemích napovídá i skutečnost, že daň, uložená Obodritům saským vévodou Jindřichem Lvem r. 1160 ve výši tří korců žita a dvanácti stříbrných penízů z lánu, jest shodná s daní normálně placenou v Polsku i na východním Pomoří.²⁰² Pokud lze přijímat za vzory daně uložené německými kolonisátory, nutno konstatovat, že byly velmi rozsáhlé; Obodritsko na př. platilo ročně 1000 hřiven.²⁰³ Pokročilost příkladů ze sousedních zemí byla však tak značná, že už od počátku vedle daně naturální se objevuje *daň peněžní*. Vývoj daně polabsko-pobaltských Slovanů tedy vlastně stadium daně dobytkové přeskočil a daň obilní se vyskytuje zároveň s daní peněžní. Podobně tomu

¹⁹⁹ Bollnow, Burg und Stadt, 64.

²⁰⁰ CPD 41 (1175—6): *naraz*, CPD 177 (1229): *narek*.

²⁰¹ J. Rutkowski, Historia gospodarcza Polski, I. díl, Poznań 1947, 58.

²⁰² Lowmiański, Podstawy, 51.

²⁰³ Pervolf, Germanizacija, 121.

bylo i na Rujaně, kde Dánové vybírali daň v penězích podle stavu tažného dobytka.²⁰⁴

Obilní daní u polabsko-pobaltských Slovanů jest především na Obodritsku známá „kuřice“, uvedená již v předchozím textu.²⁰⁵ Podobně obilní povahy byl plat, který nepravá listina, údajně z šedesátých let 12. století, ve skutečnosti z počátku 13. století, uvádí vedle jednoho penízu, svazku lnu a kuřete jako desátek církvi;²⁰⁶ Lze totiž předpokládat, že jeho vzorem byla daň, původně placená knížeti. Stejný rozměr tři měřic — avšak bez dalších doplňků, jež zřejmě vznikly až později — měla právě i „kuřice“. Ještě na počátku 14. století jsou však daně zbytků slovanského obyvatelstva na Rujaně velmi různorodé, obilní však převládají.²⁰⁷ Pozdějším názvem hlavní slovanské daně jest všeobecně „osep“, známý jako závěrečný typ naturální daně ze všech okolních slovanských zemí, zejména Polska.²⁰⁸ Osep jest prototypem knížecí daně; jest daní naturální a vázán na nemovitosti.²⁰⁹ Vedle Pomoří²¹⁰ nejvíce jest znám z oblasti braniborské, a to i z doby značně pozdější,²¹¹ ale jest doložen i z oblasti labské²¹² a na západ od Labe z oblasti halberstadtské.²¹³ Jeho rozšíření nasvědčuje i německý název této obilní daně, totiž „Grafkorn“.²¹⁴ Osep byl vybírán jednak z celých vsí, jednak z jednotlivých lánů; v rámci celých vsí byl patrně rozdělován na jednotlivé usedlosti.²¹⁵ V braniborské oblasti se tato daň nakonec dostala do rukou církve.²¹⁶

Daně polabsko-pobaltských Slovanů tedy celkově díky menší vyvinutosti státního aparátu se vyznačují *značnou nepravidelností a různorodostí a hojnými přežitky z nejstaršího vývojového stadia*. Všechny tyto rysy se typicky projevíly při formování církevního desátku a církevních vrchnostenských platů, jejichž vyličení bude předmětem 9. a 10. kapitoly. Podobně lze mítí zato, že někdejší neobyčejně různorodé daně způsobily i různorodost materiálu, shromažďovaného v knížecích sběrných krémách na Pomoří, o nichž bude více rovněž níže v 6. kapitole.

²⁰⁴ Saxo XIV 572: Quin annuatim ex singulis boum iugis quadragenos argenteos tributum nomine penderent.

²⁰⁵ Viz pozn. 176 a 177.

²⁰⁶ MU 90 (falsum 1186): Census autem Sclauorum per omnes terminos horum trium episcopatumum erit de unco tres mesure siliginis, qui dicitur curiz, solidus unus, toppus lini unus, pullus unus. Ex hiis habebit sacerdos parrochialis duos nummos et tercium modium.

²⁰⁷ Pervolf, Germanizacija, 210.

²⁰⁸ Balzer, Narzaz, 175 a d.; Wojciechowski, Historia Śląska, 624 a 627.

²⁰⁹ Guttmann, Germanisierung, 275 a 277.

²¹⁰ CPD 41 (1175—6): oszep, CPD 177 (1229): ossep.

²¹¹ CDBr 22 XXVII (1135): wozop, 10 XXIII X (1187): wozp, wozoph, 17 XVII II (1208): wszop.

²¹² Pervolf, Germanizacija, 69.

²¹³ Guttmann, Germanisierung, 474.

²¹⁴ Urkundenbuch d. Hochstift Halberstadt und seiner Bischöfe, ed. G. Schmidt, I. díl, Leipzig 1883, č. 177.

²¹⁵ CDBr 5 I XXV (1225): ab eo quod Grafkorn et Graftink et Albegaria dicitur.

²¹⁶ Bruns—Wüstefeld, Uckermark, 158.

5. Ukládání daní

Vývoj daní u polabsko-pobaltských Slovanů dotvrzuje také *pravidla vývoje vyměřovacího základu daně*, jímž v nejstarším období byly *územní jednotky*, později *usedlosti*, nakonec *polní výměra*. V některých směrech docela knížecí daň u těchto národů zřetelně podtrhuje faktory, které dosud jinde nemohly být konstatovány s takovou určitostí, jako je to možné právě v této oblasti, kde historické zprávy zachycují stav velmi primitivní. To platí především o závěru, že základní knížecí daň má těsnou spojitost i s územní organizací původních válečných daní v období rodově-plemenném. Pozůstatkem staršího stavu jest tu i pozdější ještě existence *územních jednotek jako jednotek berních*. Tento stav trvá neobyčejně dlouho.²¹⁷ Ojedinele se předpokládá obdobně stejná situace, ačkoliv v pramelech není pro to přesných důkazů, i pokud se týče obcí.²¹⁸ U polabsko-pobaltských Slovanů se podle opolí vybírala daň ještě poměrně velmi dlouho.²¹⁹ V oblasti na západ od Labe ponechali Němci starou slovanskou daňovou soustavu a daně vybírali podle vsí, nikoli podle jednotlivců.²²⁰ Lze se ovšem domnívati, že i ve vsích, v nichž není udáno rozdělení jednotlivých lánů mezi jednotlivé osadníky, byly tyto lány v rukách jednotlivých rodin;²²¹ avšak i tam jest vždy daň odváděna za ves jako celek a tuto kolektivnost zdůrazňuje navíc i pravděpodobnost pravidelného střídání rolí mezi rodinami, pro starší dobu všeobecně známého. Tyto rozsáhlejší a staré územní organizaci odpovídající jednotky jako berní jednotky neuznává zvláště literatura polská — ovšem ani tam není plné jednoty názoru;²²² právě přední polští právní historikové jsou mínění, že opolní daň jest původu pozdního.²²³ Jest ovšem pravda, že doklady pro ni se objevují až ve 13. století. Avšak to může být dílem shody okolností, když doklady z jiných slovanských zemí a zvláště typicky z Ruska mluví ve starší době pro přijetí někdejší primitivní územní organizace za berní základnu nového knížecího státu. Lze tu předpokládat, že feudální stát vznikl z řady nižších složek a upravil břemena jejich obyvatel v značném časovém

²¹⁷ Vaněček, Prvních tisíc let, 87.

²¹⁸ B. D. Grekov, Krestane na Rusi, 2. vyd., I. díl, Moskva 1952, 283.

²¹⁹ C. G. Fabricius, Studien zur Geschichte der wendischen Ostseeländer, 2. Heft, Berlin 1859, 71.

²²⁰ Codex diplomaticus Anhaltensis I 251 (Guttman, Germanisierung, 446); prodej vsi Chorau klášteru v Gottesgnaden: Haec... villa... sicut aliae circumiacentes antiquorum Slavorum more ad ecclesiam Cuine unam sexagenam, quod in teutonico sonat schock, pro decima dare solebat.

²²¹ Bruns—Wüstefeld, Uckermark, 141.

²²² Smolka a Tymieniecki jsou pro starý původ, Balzer a Brückner hájí původ pozdější (Wojciechowski, Historia Śląska, 624). Nejnověji J. Kostrzewski, Kultura prapolska, Poznań 1947, se přiklání spíše k mínění prvnímu.

²²³ Balzer, Narzaz, 429—38; Wojciechowski, Państwo, 79.

rozmezí, jak tato území byla postupně připojována, různým způsobem; někde se mohl přidržel místních zvyklostí z raněfeudálního nebo docela plemenného zřízení, jinde mohl zavést daň zcela novou a časem jednotnou, jakou byl na př. v Polsku „narzaz“. Jestliže však i v Polsku se právě v pozdější době užívá jako vyměřovacího základu daně starší územní jednotky, naznačuje to více než přesvědčivě, že i ve starší době postup byl právě takový. Obdobná praxe jest známa z Ruska, kde v řadě případů kníže činil dohody s občinami o kolektivně placený „obrok“ a různé povinnosti některých z nich byly převáděny na pravidelný plat.²²⁴ Daně u polabsko-pobaltských Slovanů však nejsou vybírány jenom podle drobných územních jednotek, především vsí, nýbrž i podle jednotek vyšších. Tak zejména v období prvního ovládnutí těchto území německými panovníky byly daně určeny podle plemenných území;²²⁵ složení tributa plně odpovídá různorodosti pozdějších platů knížeti i církevních desátků.

Předmět daně a její vyměřovací základ nejsou ovšem nikdy jednotné, nýbrž naopak velmi různorodé, neboť se v nich uplatňuje řada momentů, daných různým vývojem a vedoucích k značné různosti daní v jednotlivých oblastech;²²⁶ feudální stát, vytvořený na základě spojení řady někdejších drobných samostatných útvarů v jeden vyšší celek, recipoval také daňový systém těchto útvarů a dlouho se mu nepodařilo zavést novou centrální soustavu jednotnou. Snaha o ni se zračí právě v zavádění jednotného vyměřovacího základu, který ovšem není stále stejné povahy, nýbrž — jak už bylo řečeno — prodělává určitý a ve všech zemích shodný vývoj. Nejdříve se uplatňuje hledisko ryze objektivní a vyměřovacím základem jest *usedlost* (odtud daně jako „fumagium“, „dým“, „podymne“, „dimina“, „podworowe“), později se přihlíží k subjektivnímu momentu výnosu, i když ovšem i ten jest stanoven objektivně; vyměřovacím základem v prvním stadiu tohoto období jest *počet tažného dobytka*, potřebného k obdělání polí (polské „powolowe“, bulharská „voloberština“), v druhé fázi skutečná *výměra polí* („pluh“, „rádlo“, odtud název daně v Polsku „poradlne“).²²⁷ V období daní ukládaných podle sídlištních jednotek převládá plnění v dobytku a v období převahy polního hospodářství plnění v zemědělských produktech.²²⁸ U polabsko-pobaltských Slovanů vývoj proběhl také zcela podle těchto vývojových pravidel. Tento průběh vyplývá ze všeho, co dosud v této práci o jejich daních bylo řečeno; souhrnně však jej nejjasněji naznačuje již

²²⁴ Beljajev, Lekciji, 188, 196; Vladimírskij—Budanov, Obzor, I 58.

²²⁵ CPD 7 (949), Otta I. arcibiskupství magdeburskému: in tribus vero locis Bidrici, Burg scilicet et Mocrani, in unoquoque eorum tres medones duasque cervisas, sex modios tritici, duos porcellos, duas anseres, decem gallinas, sex quoque frisingos et sex carradas annone pastui equorum. Viz i pozn. 384.

²²⁶ Balzer, Narzaz, 112, 325—9 a 574; Beljajev, Lekciji, 188—9.

²²⁷ Balzer, Narzaz, 574—8; Wojciechowski, Państwo, 78—9; týž, Historia Śląska, 624—5; J. Widajewicz, Powolowe-poradlne, danina ludności wiejskiej w dobie Piastowskiej, Lwów 1913, 61—2; Lowmiański, Podstawy, 50—2; Juškov, Istorija, 78; Herlitz, Grundzüge, 33.

²²⁸ Tento závěr jest v podstatě generálním závěrem Balzerova Narzazu.

zminěná listina z r. 1217, která tyto změny zachycuje ve formě církevního censu, v němž jejich pořadí podle jejich tehdejší důležitosti jest ovšem už obrácené.²²⁹

Nakonec jest ještě třeba se zmínit o způsobu určování rozsahu daní podle polní výměry. Základní jednotkou byl tu *slovanský pluh*, „aratum slavicum“, „uncus“, odlišovaný od většího německého „aratum magnum“.²³⁰ Podle jedné ze zpráv se slovanský pluh rovnal rozsahu pole, zoraného za den jedním koněm nebo dvěma voly,²³¹ podle druhé dvěma koni.²³² Není vyloučeno, že první zpráva se týká 10. století, druhá 12. století, kdy Slované již jako jednotku přejímali větší pluh německý.²³³ Malý pluh mívá patrně tu výhodu pro příjemce daně, že byla vyměřena u Slovanů bez ohledu na to, že jejich jednotka jest menší, kdežto jinak se tento plat odevzdával z velkého pluhu německého; proto asi právě církev proti malému rozměru slovanského pluhu nebrojila.²³⁴ Vedle pluhu byl pozemní jednotkou i lán; německý lán měl třicet jiter, slovanský 15 jiter.²³⁵ Daň se tu však obvykle vyměřovala spravedlivě ze slovanského lánů sazbu poloviční; trvalé rozdělení půdy na jednotlivé usedlosti bylo provedeno až za německé kolonisace pod přímým německým vlivem.²³⁶

6. Komory — „krémy“

Vybírání daní se vyvíjí tím způsobem, že v nejstarším období vývoje všech států platy vybírá sám panovník, objížděje postupně všechna území, jež mu podléhají;²³⁷ původně jej obyvatelstvo musí toliko pohostit, později už na určitých stanovených místech se shromažďují všechny platy za jisté období, jež si kníže odváží. U polabsko-pobaltských Slovanů přímých dokladů pro tuto praxi není, lze však na ni souditi vzhledem k dobře známému objíždění pomořského knížete jeho zemí.²³⁸ Prameny jest zachyceno další vývojové stadium, kdy knížecí daně vybírali zvláštní výběrčí; podobné výběrčí měly i církevní ústavy.²³⁹

²²⁹ Viz pozn. 174.

²³⁰ Niederle, *Slovanské starožitnosti*, odd. II., díl III., sv. 1., Praha 1921, 61.

²³¹ Helmold I 12, 14: slavicum ergo aratum par boum aut unus conficit equus.

²³² Helmold I 88: slavicum aratum perficitur duobus bobus et totidem equis.

²³³ Ohnesorge, *Ausbreitung*, 324.

²³⁴ A. Ernst, *Kritische Bemerkungen zur Siedlungskunde des deutschen Ostens*, vornehmlich Brandenburgs, *Forsch. z. brandenburg. u. preuss. Gesch.* XXIII, Leipzig 1910, 339.

²³⁵ E. Michael, *Die Kirche und das coloniale Deutschland des Mittelalters*, *Zeitschr. f. kathol. Theologie* XX, Innsbruck 1896, 415.

²³⁶ Sommerfeld, *Beiträge*, 46.

²³⁷ Beljajev, *Lekciji*, 186; Vladimírskij—Budanov, *Obzor*, I 58; Juškov, *Obšč. pol. stroj*, 384.

²³⁸ Monachus Priefl., *Ebbo i Herbord na řadě míst*.

²³⁹ CPD 41 (1175—6): colligenda ea nullatenus per secularem exactorem, sed per nuncium prepositi (Caminensis) colligantur.

Na Pomorí však existovala navíc ještě zajímavá instituce zvláštních shromaždišť daní. Výnos postupně zvětšovaných daní a zejména potom cla a výnos regálů (o nichž bude podrobněji v 7. a 8. kapitole) bylo totiž nutno soustřeďovat na zvláštní místa, jež jednak byla blízko obvodu, z něhož platy pocházely, jednak, pokud kníže výtěžek daní minil zužitkovat obchodně, umožňovala svou polohou dobře další finanční transakce. Takovými místy jsou komory — „krčmy“. Jsou zřejmě starou složkou slovanské finanční soustavy, neboť ještě i v době pozdější jsou označovány individualisujícím názvem „tabernae more gentis Slavorum“.²⁴⁰ Krčmy byly jednak *místní*, jednak *silniční*,²⁴¹ jež vznikly zřejmě v souvislosti s cly. Jest známa řada komor, v nichž byla shromažďována výlučně cla.²⁴² Postupem doby, jak rostl městský obchod, však stále více byly spojovány s městy a jejich trhy.²⁴³ Zvyšováním tržních poplatků příjem v krčmách také neustále vzrůstal. Z důvodů hospodářského zisku měli také v Kolobřehu krčmu oba panující pomorská knížata,²⁴⁴ ač jinak zemi vládli odděleně každý ve své části. Z přelomu 12. a 13. století jest známo velké množství krčem.²⁴⁵

Komory - „krčmy“ byly od počátku shromaždišti daní²⁴⁶ a tak institucí knížecí berní soustavy; v pozdější době německé kolonisace však byly za pachtovné pronajímány soukromým osobám.²⁴⁷ Tato skutečnost poukazuje na některé odchylné rysy v jejich povaze jistě už i v době dřívější; vedle funkce shromaždiště daní byly totiž alespoň některé z nich patrně i pouhými místy, kde se za úplatu podávala jídla a nápoje. Prodávané předměty byly patrně často předměty, jež jako daňové plnění obyvatelstvo odevzdávalo knížeti. Toto mínění jest ovšem pouhou domněnkou, pro niž v pramenech není přímé opory; je však zajímavé, že literatura dosud o něčem podobném neuvažovala. Jinak zárodky této složky v povaze krčem, projevující se v jejich pronajímání, jsou patrné už v době předchozí, kdy krčmy, části jejich výnosu nebo platy z nich počaly být převáděny na církevní ústavy.²⁴⁸ Tak vedle řady darování celých krčem²⁴⁹ jest známo darování třetiny výnosu nebo darování pravidel-

²⁴⁰ CPD 36 (1174): tabernas habendi, siue uelint more gentis nostre, siue teutonice et danice. — UR II 100; Fabricius, Studien, II 83.

²⁴¹ Gley, Besiedlung, 93.

²⁴² UR II 101; K. Ślaski, Pomorskie szlaki handlowe w XII i XIII wieku, Przegląd zachodni IV/1, Poznań 1948, 289.

²⁴³ K. Tymieniecki, Podgrodzia w północno-zachodniej Słowiańszczyźnie i pierwsze lokacje miast na prawie niemieckim, Slavia occidentalis II, Poznań 1922, 92.

²⁴⁴ CPD 45 (1178), listina papeže Alexandra III.

²⁴⁵ Ślaski, Pomorskie szlaki, 289: Bělehrad, Černín, Doubrava u Dymína, Dvěrno nad Regou, Dymín, Hostkov, Hrob u Uznoima, Hrozvín, Kamen, Kolobřeh, Křivác u Holeňova, Lazy na jezeře Jamenském, Lípa u Uznoima, Lubčina u Dubí, Přemyslav, Pyřice, Šitno, Skarbiměřice u Štětína, Sommerdorf u Jasenice, Starhrad, Štětín, Třebetov, Tupadly nad Dubosnicí, Uněsta na jezeře Jamenském a Uznoim. Srov. i pozn. 276.

²⁴⁶ Sommerfeld, Geschichte, 62.

²⁴⁷ CPD str. 57.

²⁴⁸ F. Salis, Untersuchungen zum pommerschen Urkundenwesen im 12. u. 13. Jhdt, Baltische Studien XIII, Stettin 1909, 137—9.

²⁴⁹ CPD 16 (1140), 24 (1159), 30 (1170; falsum), 43, 50, 63, 73.

ného poskytování určitého množství naturálních předmětů;²⁵⁰ nejrozšířenějším způsobem jest darování ročního důchodu z krčmy ve výši od pěti do dvanácti hřiven.²⁵¹ V pozdější době dostala církev právo zakládat vlastní krčmy.²⁵²

IV. (DOPLNĚK). PŘÍJMY KNÍŽETE Z JINÝCH ZDROJŮ

7. *Cla*

Vedle základní knížecí daně byly hlavním zdrojem příjmů knížete i u polabsko-pobaltských Slovanů *cla*. Celní soustava měla zvýšený význam na Pomoří, a to nejen s ohledem na vyspělost tamního obchodu, nýbrž především z toho důvodu, že kníže tak dlouho byl zastíňován městy, která vedla samostatný hospodářský a politický život a neplatila knížeti žádnou daň,²⁵³ takže právě jen *cla*, uvalená na obchod, mohla znamenati pro knížete vedle daně z provincie finanční příjem. O *clech*, jež by vybírala města sama, není — mimo uvedené již platy kupců na Rujaně — zpráv.

I v tomto směru jsme však odkázáni až na pozdější pramenný materiál a i když právě o *clech* jest v něm nejvíce zmínek, lze i pro starší dobu tvrditi s naprostou bezpečností, že pomořská celní soustava byla poněkud jednodušší — počtem druhů cel i růzností názvosloví — než celní soustavy jiných evropských zemí, francké říše,²⁵⁴ Čech²⁵⁵ nebo Ruska.²⁵⁶ Tento závěr odpovídá závěru o daňové soustavě u polabsko-pobaltských Slovanů vůbec a ukazuje, že státní aparát byl zde od počátku vzniku raněfeudálních prvků v politickém zřízení méně komplikovaný než v jiných státech. Ovšem i na Pomoří se vývoj cel rýsuje stejně jako v jiných zemích; od jednoduchých cel především průvozních, počítaných podle vozidel a lodí vezoucích zboží, se přechází k specifikovaným soustavám celním, zejména clům tržním.²⁵⁷ V období plné samostatnosti slovanského státu na Pomoří však proběhlo, jak vysvitne z dalšího výkladu, toliko vývojové stadium první, kdežto druhé se uskutečňuje až za rozsáhlejší kolonisace a germanisace v 13. století. Ze dvou důvodů zavedení cel, fiskálního a snahy zajišťovat obchod vlastních zemí,²⁵⁸ zde platí toliko důvod

²⁵⁰ CPD 73 (1194); CPD 51 (1182), 61 (1187), 64 (1189): *vosk*.

²⁵¹ CPD 26 (1168), 34, 40, 52, 53, 55, 60, MU 147 *atd.*

²⁵² CPD 36 (1174), UR II 38 (1209).

²⁵³ Podobné poměry panovaly v Rusku (Juškov, *Obšč.-pol. stroj*, 385—6).

²⁵⁴ Glasson, *Histoire du droit etc. de la France*, II 359; Chénon, *Histoire*, I 300—1.

²⁵⁵ Kapras, *Právní dějiny*, II 75.

²⁵⁶ Beljajev, *Lekciji*, 191—4; Vladimírskij—Budanov, *Obzor*, I 59; Sergejevič, *Lekciji*, 345—6.

²⁵⁷ Kapras, *Právní dějiny*, II 75; St. Weymann, *Cla i drogi handlowe w Polsce Piastowskiej*, Poznań 1938, 3 a 5; H. Lesiński, *Handel na wybrzeżu słowiańskim w świetle cel morskich*, *Przegląd zachodni* VII/1, Poznań 1951, 55.

²⁵⁸ Lowmiański, *Podstawy*, 218.

prvý. Není zde zpráv o tom, že by se ukládání cel vysvětlovalo *expressis verbis* platem za udržování bezpečnosti a budování cest, jak tomu bylo často v sousedních zemích.²⁵⁹ Obchod však beze sporu byl podporován; tak v době pohanství požívali cizí křesťanští obchodníci stejných práv jako domácí obyvatelstvo, nevykonávali-li veřejně úkony svého náboženství,²⁶⁰ později v době silnější už germanisace bylo jinou výhodou cizím obchodníkům poskytnutí práva na volné vystoupení na břeh.²⁶¹

Celní soustava polabsko-pobaltských Slovanů kotví samozřejmě v přirozených podmínkách domácích²⁶² a její základ byl už ve zřízení plemenném, kdy na př. na Rujaně cizí kupci odevzdávali kultovnímu středisku platy uvedené v 2. kapitole. K upevnění a rozšíření celní soustavy jistě přispěly vzory cizí, jako na druhé straně cizí vzory spoluovlivnily i značný rozsah osvobození od cel. Příkladů ze sousedního západního pohraničí je nemálo.²⁶³ Od pomořských knížat pocházejí osvobozovací privilegia s formulací obecnou²⁶⁴ i enumerativní.²⁶⁵ Na jejich základě lze konstatovat, že pomořskou celní soustavu tvořila cla *tržní*,²⁶⁶ *průvozní pozemní* a *průvozní vodní*. Pozemní průvozní cla byla zabezpečena tím, že kupcům bylo dovoleno používat jen určitých cest; pohybovali-li se jinudy, jejich jmění propadlo knížeti.²⁶⁷ Jinak byla vázána na určitá místa, obvykle křižovatky a jiné uzly, zejména mosty.²⁶⁸ Některá cla tohoto typu se týkala jen určitého druhu vozidel.²⁶⁹ Nejrozmanitější obraz představují průvozní cla vodní, jež díky členité dopravní síti na moři i řekách byla od nejstarších dob nejužívanější. Nazývají se buď prostě „vodní cla“²⁷⁰ nebo se tento výraz různě doplňuje.²⁷¹ Osvobození od nich se někdy vztahovalo jen na některé předměty²⁷² nebo bylo dáváno v určité paušální výši, jíž byla

²⁵⁹ Wojciechowski, *Historja Śląska*, 643—4.

²⁶⁰ Adam II 19.

²⁶¹ CPD 384 (1248).

²⁶² Tymieniecki, *Podgradzia*, 95.

²⁶³ SHL 31 (988), CDBr 8 XI (1051), CPD 16 (1140), CDBr 2 XVIII V (1151), MU 65 (1158; *falsum*), CPD 25 (1161), MU 74 (1162), CPD 32 (1171) atd.

²⁶⁴ CPD 33 (1173). MU 148 (1189) se zajímavou výjimkou: *homines autem illorum (sc. fratrum in Doberan), qui sunt negotiatores, pellifices, sutores, mercatores uel aliarum artium, ut habeant necessitatem cotidie uendendi aut emendi, dent ad annum sex denarios, et de cetero absque teloneo negotientur in foro nostro.*

²⁶⁵ CPD 30 (1170; *falsum*): *ab omni exactione thelonei per totam terram nostram, tam in terra quam in aqua, in foro uidelicet, in pontibus, in urbibus et in nauibus.* Stejně pak pozdější pravá listina CPD 50 (1182).

²⁶⁶ CPD 25 (1168): *teloneum forense.*

²⁶⁷ O. Fock, *Rügensch-pommersche Geschichten aus sieben Jahrhunderten*, II. díl, Leipzig 1862, 73—4.

²⁶⁸ CPD 24 (1159): *theloneum de ponte.*

²⁶⁹ Tamtéž dále: *scilicet de unoquoque curru qui transit per eum duo denarii poloniensis monete.* Tamtéž: *de theloneo plaustorum ibi transeuntium.* Stejně jako tento poslední případ CPD 73 (1194).

²⁷⁰ CPD 70 (1191), MU 151 (1191): *theloneum navale.*

²⁷¹ CPD 24 (1159): *theloneum de nauibus que transeunt per aquam iuxta castrum uznam.* CPD 73 (1194): *teloneum de omnibus nauibus illic transeuntibus uel ciuitatem Uznam uenientibus.*

²⁷² CPD 24 (1159): *dimidium census lignorum que uehantur per fluuium passandi.* CPD 45 (1178).

obvykle jedna třetina,²⁷³ z pozdější doby jest známo osvobození dočasné.²⁷⁴ Celními dotacemi, jež zahrnují nejširší kruh předmětů, jsou dary tržišť jednotlivým církevním institucím, na Pomorí známé velmi brzo.²⁷⁵ Tržních míst existovala tam na zlomu 12. a 13. století velká řada.²⁷⁶

Složité jsou celní poměry zvláště později v 13. století²⁷⁷ po germanisaci někdejších slovanských států této oblasti, kdy celá soustava knížecích cel byla roztržena řadou úplných i částečných osvobození. Tehdy došlo k řadě osvobození institucí především církevních,²⁷⁸ charakteristických právě na Pomorí, i měst.²⁷⁹ Nedošlo však nikdy k paušálnímu osvobození celých skupin obyvatelstva, jako tomu bylo na př. v sousedním Slezsku.²⁸⁰ V 13. století, v němž nový rozmach měst charakterisuje úplné vymanění Štětina zpod knížecí moci, vznikly na někdejším území polabsko-pobaltských Slovanů tři proslulé celní tarify, rujanský, štětínský a gryfský.²⁸¹ Osobitým privilegiem jest privilegium papeže Innocence IV. z r. 1250 pro klášter v Hildě, podle něhož tento klášter nemá ze zboží, určeného pro interní spotřebu, nikde platit clo;²⁸² clo podle tohoto privilegia má podléhat toliko zboží, určené pro obchod.

8. Ostatní knížecí regály

Proti staršímu mínění literatury o regálních právech jako i fakticky výlučných výsadních oprávněních panovníka na výtěžky určitých druhů hospodářské činnosti dokázalo novější bádání, že jejich výlučnost nebyla ve skutečnosti nikdy absolutní, t. j. jak v období vzniku a upevňování feudálního státu, kdy si kníže tato regální práva musel přisvojovat násilím, tak v době rozkvětu feudálního státu, kdy navenek si tato práva už byl vybojoval; v prvním případě musil své zájmy prosazovat proti starým právům původně svobodného obyvatelstva, v druhém případě naopak jej samotného omezovali feudální velmožové, šlechta. Příkladů v evropských dějinách státu a práva je nemálo. Tak typicky na Rusi byl kníže do velmi značné míry omezen právy jiných subjektů, měst a knížat,²⁸³ avšak i v jiných zemích řada t. zv. regálů nemá skutečnou výlučnost, především regál honební a regál rybolovu.²⁸⁴ Poměrně nejvýluč-

²⁷³ CPD 24 (1159), 73 (1194).

²⁷⁴ PU 599 (1204).

²⁷⁵ CPD 16 (1140), papež Innocenc II. biskupství volyňskému, dále pak pomoršské knížecí listiny CPD 24 (1159), 50, 63, 73.

²⁷⁶ Ślaski, Pomorskie szlaki, 288: Bělehrad, Černové u Kolbace, Dubí, Hrozvín, Gryfino, Kamen, Kolobřeh, Pyřice, Pozdívka, Přemyslav, Sitno, Štětín, Třebiš u Kolbace, Viduchová, Volyň, Veltýn u Viduchové a Uznoim.

²⁷⁷ UR II 101. Ślaski, Pomorskie szlaki, 289.

²⁷⁸ Od CPD 33 (1173) v řadě dalších případů. Zvláště široce CPD 335 (1244).

²⁷⁹ CPD 212—215 (1234), PU 395, MU 529, 530, 798 atd.

²⁸⁰ Wojciechowski, Historia Śląska, 643.

²⁸¹ Lesiński, Handel, 57—64; Fock, Rüg.-pom. Gesch., II 212—4.

²⁸² CPD 432.

²⁸³ Sergejevič. Lekciji, 338—40.

nější postavení měl panovník jen v oboru mincovnictví, hornictví a cel.²⁸⁵

Vývoj regálních práv na územích polabsko-pobaltských Slovanů tyto závěry plně podporuje. V kolonizačním prostoru dosáhovala církev a po ní i šlechta ihned takového postavení na svých statecích, jež zahrnovalo většinu těchto „výlučných“ oprávnění, jak to vyjadřuje obsah enumerativních klausulí darovacích listin. Tato skutečnost se zračí jak v světských a duchovních listinách v oblastech přímého německého záboru,²⁸⁶ tak už od nejstarší doby v dotačních aktech slovanských panovníků na Obodritsku²⁸⁷ i Pomorí.²⁸⁸ Pokud později pomorská knížata dávala výslovně regální práva městům,²⁸⁹ zřejmě šlo o výhody na knížecích pozemcích, nikoli na pozemcích jiných držitelů, k nimž by kníže byl měl nějaká jiná oprávnění vedle práv jejich držitelů. V pozdější době jsou předměty někdejších regálních oprávnění zcela v rukách soukromých osob.²⁹⁰

Předním výsostným právem, jež si panovník osoboval, bylo *právo na lesní půdu (a neobdělávanou půdu vůbec)*, v listinách slovanských knížat v starší době sice doložené jen jednou,²⁹¹ známé však v četnějších případech z dotací braniborských markrabat.²⁹² S právem na lesy bylo spojeno *právo honitby*,²⁹³ jen jednou specifikované podle druhu zvěře,²⁹⁴ jinak dávané v celém rozsahu, *právo na těžení dřeva*, známé z doby spíše pozdější jako dílčí část práva na lesy,²⁹⁵ *právo na zužitkování medu*²⁹⁶ a konečně *právo pastvy* v lesích a na pastvištích.²⁹⁷

Dalším základním regálem bylo *právo na vody*, dokládané rovněž spíše z 13. století,²⁹⁸ kdežto dříve většinou známé z dotací německých knížat.²⁹⁹ Jde samozřejmě vždy o výtěžek těchto vod, jako je tomu na př. v listině orelského knížete Mikuláše, jenž dobřanskému klášteru daroval výtěžek části moře.³⁰⁰

²⁸⁴ Schröder, Lehrbuch, I 582 a 584.

²⁸⁵ Timon, Ungar. VRG, 254.

²⁸⁶ CDBr 6 V CCXLIX (997): cum... piscatura, molendinis... aliis appendiciis. Obdobně tamtéž CCL (1006), dále 16 XVI I (1112), 17 XXIII X (1121): molendina, piscatio, venatio; 10 XXIII X (1187) atd.

²⁸⁷ CPD 29 (1170): venatio, piscatio; 30 (1170): venatio, piscatio, molendina; 50 (1182): molendina, piscatio. Podobně i později na př. CPD 164 (1227), 165, 206 atd.

²⁸⁸ MU 152 (1192): cum... vsagiis in aquis et molendinis; 239 (1218): aquae, molendina; 244 (1218): aquae, molendina, venationes atd.

²⁸⁹ CPD 324 (1243), 325, 331.

²⁹⁰ PU II 645 (1257), 673, 703, 815.

²⁹¹ CPD 61 (1187).

²⁹² CDBr 10 XXIII X (1187), XXV V (1193).

²⁹³ CPD 60 (1186), 61 (1187): venatio.

²⁹⁴ CPD 279 (1240).

²⁹⁵ CPD 83 (1203): ut iam dicti fratrueles cum hominibus suis de tzudvr ligna ibi libere seccent ad communes usus, et quando contigerit ibidem esse pascua in silva, hec clauastro predictiis iam de tzudvr erunt ad pascendos porcos communia. CPD 150 (1224), 181, 334, PU 156, II 585, 678, 1031.

²⁹⁶ CPD 60 (1186).

²⁹⁷ CPD 58 (1185): libertatem omnium silvarum in omni prouincia Stargardeni, ad domos construendos, ad nutrimenta iumentorum, ad pascua qualiumque animalium, ceterosque suos vsus ac suorum colonorum. MU 282 (1222), CPD 315 (1242).

²⁹⁸ CPD 29 (1170), 188 (1231), PU 236 (1229; falsum), II 602—3, 606, 621 atd.

²⁹⁹ CPD 44 (1177): lacus. CDBr 8 XIX (1187): riuulus, 10 XXIII X (1187): aqua, 10 XXV III (1191): stagnum atd.

³⁰⁰ MU 148 (1189).

Proto jasnější povaha tohoto regálu jest dána výslovným formulováním práva *rybolovu*, převáděného na církev buď v jeho celém rozsahu³⁰¹ nebo ve formě určitého počtu sádek chovných ryb.³⁰² Církevním institucím byly také postupovány jen ideální díly těchto sádek.³⁰³ Pokud se vlastního rybolovu týče, sluší ještě poznamenat, že zvláště ve starší době není na Pomoří dostatečně detailně lišeno oprávnění rybolovu podle lovičního náčiní a druhu ryb, známé z okolních zemí.³⁰⁴

Náběh k regálnímu pojmání, avšak ještě nezřetelnější než tomu bylo v případě rybolovu, mají *mlýny*. Na Polabí a Pobaltí vedle darování postaveného mlýna,³⁰⁵ známých zvláště z pozdějších aktů papežů a německých hodnostářů,³⁰⁶ bylo obvyklou formou dotace udělení práva na jeho postavení³⁰⁷ a od poloviny 13. století darování určitého výnosu z mlýna.³⁰⁸ Kolbacký klášter dostal privilegium výlučnosti vlastních mlýnů na jedné řece, jež bylo spojeno se zákazem stavby mlýna kýmkoliv jiným.³⁰⁹

Jedním z původních regálů byl také patrně *regál solní*, jenž díky blízkosti moře a rozvinutému obchodu byl regálem jistě velmi významným. V listinách jest církevním ústavům někdy postupován celý³¹⁰ — to ovšem vždy jen v určité oblasti —, někdy ve formě jedné nebo více solivaren, resp. sušáren.³¹¹ Často se vyskytuje darování určitého pevného reálného nebo ideálního dílu.³¹²

Vyšší stupeň vývoje státu dokládá především knížecí *mincovní regál*, který jest výrazem rozvitých hospodářských poměrů a obchodu. Mince vydávané určitým knížetem svědčí také o pevnosti a delším trvání jeho vlády.³¹³ Kdežto ve větším rozsahu jsou slovanské peníze známy až z Lubeka, kde byly převzaty i novým německým zřízením,³¹⁴ jedinou mincí polabsko-pobaltských Slovanů z doby jejich státní svébytnosti jsou braniborské mince knížete Přibyslava — Jindřicha, jeho ženy Petruše a knížete Jakeše Kopnického. Za Přibyslava jsou

³⁰¹ CPD 24 (1159), 61, 73; piscatura; 36 (1154), MU 152 (1192): captura. CPD 56 (1184): libertatem trahendi recia... sine ubicunque trahi solent sagene ad nostram specialiter mensam pertinentes. Dále CPD 148, 191.

³⁰² CPD 45 (1178), 48, 60: clausurae piscium.

³⁰³ CPD 29 (1170): medietatem portionis clausure piscium in Rega; 34 (1173): dimidietatem clausure piscium in prima parte Pene fluuii; 73 (1194): dimidiam piscaturam. MU 254 (1209).

³⁰⁴ J. Matuszewski, *Immunitet ekonomiczny w dobrach kościoła w Polsce*, Poznań 1936, 163.

³⁰⁵ CPD 26 (1168), 61 (1189), 188 (1232), 225 (1235). MU 151 (1192), 523 (1241).

³⁰⁶ CDBr 8 XXII (1173), CPD 44 (1177), 59 (1185), CDBr 10 XXIII X (1187), 5 I II (1188), 8 XI (1209) atd.

³⁰⁷ CPD 188 (1232), 225 (1235), MU 523 (1241).

³⁰⁸ PU II 668 (1259), 748, 764, 772 atd.

³⁰⁹ CPD 77 (1187): quod nulli aliquando molendinum facere liceat in Polna vel in nigro rivulo, nec sub littore quod est in parte castri Pyritz.

³¹⁰ CPD 24 (1159), 45 (1178), 76 (1194).

³¹¹ CPD 29 (1170): sex sartagines in Gholberge, CPD 53.

³¹² CPD 34 (1173): quartam partem putei salis, CPD 43, 45.

³¹³ Gumowski, *Sprawa braniborska*, 122.

³¹⁴ MU 374: moneta Lubicensis, II 1243: Slauicali denarii; Sieniawski, *Pogląd*, 329: monetae slavicae.

známy dva typy mincí, za Jakeše dvě s nápisem „JAC.KES“, pět dalších co do původu pevně určených a čtyři nejisté.³¹⁵ Předpokládá se však, že i v starší době svou minci měli i pomořští knížata Bogislav a Kazimír, kteří ji razili v mincovnách v Přemyslavi, Štětíně, Dymíně a Kamenu.³¹⁶ Z 13. století jest známa mince rujanská, na kterou vedle dánských vlivů působily snad i vlivy pomořské.³¹⁷

Pod západním vlivem vzniklo u polabsko-pobaltských Slovanů i *knížecí vrchní vlastnictví kostelů*, známé hojně z území zabraných německými knížaty.³¹⁸ Slovanská knížata dávala vyšším církevním institucím své kostely od poloviny 12. století³¹⁹ a vedle toho dostávaly církevní instituce povolení k zakládání nových kostelů,³²⁰ jimiž pak patrně mohly zcela svobodně disponovati. Subjektem vrchnostenských práv proti kostelům³²¹ byl na Pomoří podle dochovaných zpráv toliko kníže a nikoli — na rozdíl od jiných zemí — i šlechta, která zcela samostatně a bez panovnického svolení vystupuje v tomto směru až ve 14. století.³²² Knížecí patronáty z 13. století byly velmi četné.³²³

K právu knížete patřilo i *právo kolonisování*, t. j. právo disponování s půdou dříve nevzdělanou, které se projevovalo zvaním cizích kolonistů na určitá území. Šlo přitom o obdobu kolonisačních povolení německých, z nichž nejznámější jest Konrádovo privilegium pro biskupství havolínské, později znovu potvrzené.³²⁴ Od slovanských knížat dostal takové privilegium klášter drahuňský³²⁵ a kolbacký,³²⁶ starší brodská dotace je pozdější *falsum*.³²⁷ Hojná jsou tato privilegia zejména v 13. století.³²⁸

³¹⁵ M. Gumowski, Zabytki mennicze książąt braniborskich z XII wieku, *Slavia occidentalis* VI., Poznań 1927, 184, 196—7 a 202—4; J. Pošváv, Slovanské mince v Braniborsku, *Numismatické listy* IX., Praha 1954, 45 a d. O knížeti Jakešovi srov. H. Ludat, *Legenden um Jaxa von Köpenick*, Leipzig 1936.

³¹⁶ A. Suhle, Beiträge zur Geschichte des Münzwesens in Pommern im Mittelalter, *Baltische Studie* XXXIX., Stettin 1937, 121—3.

³¹⁷ Fock, *Rüg.-pom. Gesch.*, II 172.

³¹⁸ CPD 20 (1150), 28 (1170), CDBr 2 XVIII V, MU 65 (*falsum*), CDBr 2 XIX, VI, 8 XXII, MU 113, CDBr 8 XXIV, XXV.

³¹⁹ CPD 26 (1168), 29, 43, 59, 70, 88, 141, PU II 1025, MU 152; Fock, *Rüg.-pom. Gesch.*, II 112.

³²⁰ CPD 21 (1153): et omnes alias eiusdem prouincie (sc. Hrozvín) ecclesias, quecunque in futurum construentur. CPD 36 (1174): liberam potestatem... et parrochias et presbyteros constituendi. CPD 88 (1209): libertatem... parrochias et presbiteros instituendi. MU 284 (1222): Ecclesias etiam tam fundandas, quam fundatas per totam prouinciam episcopus dotabit et libere possidebit... in silua autem Tarneuiz ecclesias dandas episcopus dotabit et cui voluerit prestabit.

³²¹ Curschmann, *Die Diözese Brandenburg*, 29.

³²² Schmid, *Pfarrorganisation*, 234, 238 a 268.

³²³ CPD 141 (1222), 221, 272, 338, 345, PU 223 (*falsum*), II 595, 624, 733, 774, 777 atd., MU 245 (1231), 386, 467 atd.

³²⁴ CPD 20 (1150), 47 (1178); Sommerfeld, *Beiträge*, 50.

³²⁵ CPD 36 (1174): dedimus liberam potestatem et perfectam libertatem, uocandi ad se et collocandi ubicunque uoluerint in possessione prefatae ecclesie de Dargon teutonicos, danos, selauos uel cuiuscunque gentis et cuiuscunque artis homines, et ipsas artes exercendi, et parrochias et presbyteros constituendi.

³²⁶ CPD 38 (1176): colonos quotcunque ibi posuerint.

³²⁷ CPD 30 (1170).

³²⁸ CPD 88 (1209), 100 (1214), 188 (1231), 299, 415, 491, MU 1283.

Podle zpráv z 13. století kníže také výlučně vykonával *právo pobřežní*, jež původně patrně patřilo všemu svobodnému obyvatelstvu na březích moře a řek a jež si teprve během 12. století přisvojil. V 13. století nastává podle vzoru německých císařů a zeměpánů období rušení pobřežního práva; avšak nepochybně rozhodujícím pro tento postup byl obchodní zájem knížat.³²⁹ Kdežto na Rujaně r. 1324 v privilegii městu Lubeku kníže Vyšeslav I. část ztroskotaného majetku ještě dovolil zabírat,³³⁰ ruší meklemburský kníže Borvín r. 1220³³¹ a pomořská knížata Barnim I. a Vratislav III. v letech 1245—6³³² pobřežní právo v celém rozsahu. Stejná jsou i vzájemná ujednání mezi Jaromarem Rujanským a Vratislavem II. z r. 1260³³³ a řada aktů pozdějších.³³⁴

Podle středověkého chápání mezi panovnické regály se počítalo i *soudnictví* a výnos z něho hrál zvláště v pozdější soustavě knížecích příjmů důležitou úlohu. Na území polabsko-pobaltských Slovanů se tato složka financí typicky projevila až v pozdější době pod přímým německým vlivem, jenž vývoj předurčil do všech detailů. Podle německých vzorů³³⁵ došlo tu i u slovanských knížat nejdříve k povšechnému udělování soudních imunit,³³⁶ později k rozlišování vyšší a nižší trestní jurisdikce.³³⁷ Na Pomoří při tom jest většinou odevzdáván celý výnos jurisdikce církvi,³³⁸ na Rujaně jeden doklad poskytuje církvi třetinu.³³⁹ Tato forma jest oblíbená zvláště v Meklembursku.³⁴⁰ Jinak všeobecně dostávaly církevní ústavy výnos toliko soudnictví nižšího.³⁴¹ Tam,

³²⁹ J. Sikorski, *Z przeszłości „prawa brzegowego“ w Polsce*, Przegląd zachodni VII/1, Poznań 1951, 84 a 86; všeobecně se používalo jednoho formuláře, zřejmě převzatého ze západu (tamtéž 77).

³³⁰ CPD 150: Item si forte dicti burgenses in nostra iurisdictione naufragium perpassi fuerint, quicquid de facultatibus suis per se saluare potuerint, ipsorum erit. Si uero a salutatione facultatum suarum se continuerint, et nostrates ad suum auxilium acciverint, de hiis que saluaverint, ipsi duas partes, nostrates terciam accipient. Et si forsan aliquam ratem sepe-dictorum burgensium ad litus nostrum naufragam allitare contigerit, et nullus in navi uiuens repertus fuerit, volumus quod media pars facultatum nobis, reliqua iustis facultatum repertoribus et heredibus proveniat.

³³¹ MU 268.

³³² CPD 348, 356.

³³³ PU II 691—2.

³³⁴ CPD 491, PU II 982, MU 675, 756, 1061, 1118.

³³⁵ Císařem daná imunita SHL 74 (1139), CDBr 17 XVII (1184), GPS VI/1 31 (1188), CDBr 8 XXVI (1197), od vévody saského pocházející: Helmold I 88, MU 101 (1171). Dělení výnosů: MU 65 (1158; falsum), 90 (1169). Potvrzení imunity papežem: CDBr 3 XIX VI (1159), 8 XXX (1888), biskupem: 3 XIX III (1145), XXII I (1172).

³³⁶ CPD 38 (1175): sed neque iudicium quisquam secularium eis molestus sit in illo negotio. CPD 39 (1176): neve iudicium quisquam secularium (colonos) urgeat. CPD 41 (1176): Homines ecclesie iuri ecclesiastico, non iudicio subiaceant seculari. CPD 42 (1175—6): ab omni iustitia et exactione laica tam nostra quam omnium... absolvimus. CPD 54 (asi 1183). MU 147 (1189): Ad abbatem enim pertinebit, in hiis terminis uniuersa procurare uel omnia iudicare aut qui procurent ac iudicent ordinare.

³³⁷ MU 152 (1192): quod nullus nostrorum iudicium aut aduocatorum in Doberan abbacia uel in redditibus quicquam potestatis habebit tam in maiori quam in minori causa, pro qua pena capitis vel manus truncatio debeat irrogari, per iudicem, quemcumque abbas ecclesie statuerit, corrigatur. CPD 225 (1235): iudicium capitale et manuale.

³³⁸ CPD 155 (1225), 188, 225, 257, 258, 271, 272 atd.

³³⁹ CPD 134 (1241).

³⁴⁰ MU 385 (1231), 391, 415, 461, 479, 490, 512, 523, 535 atd.

³⁴¹ MU II 722 (1253), CPD 779 (1278), 346, PU 783 atd.

kde četné listiny jmenují mezi součástmi dotace „omne ius“, jde samozřejmě o výkon vši jurisdikce a tedy i o její výnos. Na rozdíl od jurisdikce knížecí není v dochovaném materiálu zpráv o jurisdikci na šlechtických patrimoniích.

V. PLATY CÍRKVI A NĚMECKÉMU FEUDÁLNÍMU STÁTU

9. *Církevní desátky a jiné platy*

S hlediska poddaného obyvatelstva byly v celé Evropě platy církvi integrální součástí daňové soustavy, jež měla dva subjekty, světský a církevní. Platy církvi byly autorisovány a chráněny státem. U polabsko-pobaltských Slovanů jest výklad o nich lehčí než výklad ostatních složek břemen obyvatelstva, neboť jejich problematiku ve svých studiích zpracoval H. F. Schmid; jest toliko potřebí shrnouti jeho závěry, doplniti je některými dalšími podrobnostmi a poukázati na širší souvislosti.

Desátek polabsko-pobaltských Slovanů se utvářel pod vlivem tří důležitých faktorů. Prvním z nich byla snaha, neodradit si příliš obyvatelstvo, jemuž se křesťanská víra teprve vštěpovala, druhým bylo navázání na místní tradici starých platů kultovních, třetím vzor knížecí daně, „vojvodnice“, podle níž vznikla církevní „biskopovnice“.³⁴² Přitom shodně jako ve všech ostatních slovanských zemích jest desátek i zde jiné povahy než v západní Evropě. Tam byl skutečným desátým dílem výnosu zemědělské produkce veškerého obyvatelstva, poskytovaným in natura, během času byl převeden lenní formou na světskou vrchnost a od počátku se na příjmu z něho podílel místní farář; u Slovanů byla od něho osvobozena šlechta, předmět plnění byl úplně nepravdivelný, nebyl běžně převáděn na světskou vrchnost a podíl místního faráře závisel na vůli poskytovatele desátku.³⁴³ Církev se sice snažila o to, aby jej přiblížila západnímu vzoru, omezila libovolné určování desátku šlechtickými magnáty a zejména zajistila minimální příjem farností, avšak tato snaha zůstala celkem bezúspěšnou.³⁴⁴

Na Polabí a Pobaltí prodělal desátek dosti složitý vývoj, který lze rozdělit do tří vývojových stadií.³⁴⁵ V prvním z nich byl jako na západě skutečným desátkem příjmů zeměpána; o státech německých knížat to platí naprosto, u slovanských knížat existovaly výjimky. V druhém stadiu byl se zeměpána

³⁴² Schmid, Pfarrorganisation, 316, 320, 321 a 331.

³⁴³ Tamtéž 309—12.

³⁴⁴ Tamtéž 337—8.

³⁴⁵ Tamtéž 285, 289, 294, 299 a 300; 304 a 305. O vlivu nutnosti zabezpečení církve na slovanském území z desátku zeměpána i Curschmann, Diözese Brandenburg, 329. O podobném průběhu vývoje desátku ve dvou stadiích v Polsku srov. Wojciechowski, Państwo, 62.

přenesen na obyvatelstvo a byl vyměřen pevnou částkou předmětů nejrůznějšího druhu, nejčastěji obilnín; tehdy se tyto platy nazývaly „decimae Slavorum“. V třetím stadiu, které proběhlo za německé kolonisace, se pak projevuje tendence k zavedení skutečně desátého dílu výnosu hospodářství poddaného obyvatelstva; šlechta desátek neplatí a naopak se snaží o to, aby v její prospěch byl převeden do forem lenního práva a byl jí církví propůjčován jako léno. V této době se také počíná uplatňovat pod německým vlivem nárok místního faráře na podíl z desátku, avšak farář jest vedle toho nadále zajišťován přeměnou původních dobrovolných poskytnutí vesnického obyvatelstva v pravidelné dávky. Jednotlivá polabsko-pobaltská území a okrajové země jejich pomezí vykazují ovšem v podrobnostech určité odchylky, způsobené tím, že v některých z nich byl vliv desátku západního typu silnější, takže desátek typu slovanského se buď vůbec nevyvinul nebo vyvinul až později. Proti tomu zase naopak někdy na územích ryze německých se vyvinul desátek „slovanský“, t. j. charakteristický desátek kolonisační. Tak v německém Durynsku na rozdíl od poměrů jinak v Německu a na západě platných existovala rovněž „decima constituta“ slovanského typu; ve východním Sasku došlo k úplné patrimonialisaci farností.³⁴⁶ Proti tomu na Lužici byla německými panovníky původně zřízena daň západního typu, později však prorazil fixovaný slovanský desátek.³⁴⁷

U polabsko-pobaltských Slovanů prodělal církevní desátek na rozdíl od poměrů v jiných slovanských zemích vývoj osobitý. Církev zde byla kolonisátorem a kolonizaci prováděla v území, na němž německým kolonisačním nápo-rem byla mnohde zcela roztržena stará slovanská státní organizace, kdežto nová německá státní organizace nastolena nebyla. Tím, že desátek jí poskytovaný měl povahu náhradního platu fixovaného a byl plněn v stanovené kvotě naturalii, nelišil se od platů, jež se na těchto územích odevzdávaly místním knížatům, vládnoucím v nerozsáhlých územních celcích. Tak církev toto území dostávala do rukou jak s hlediska organizace církevní, tak s hlediska organizace světské a proto také v těchto oblastech došlo ke *splynutí desátku s vrchnostenskou činží*. Zcela jasně tento vývoj probíhá později na konci 12. století a v 13. století, kdy stejný vývoj nastal na územích lenní šlechty, zakládající samostatná vrchnostenská patrimonialia s vlastním systémem vrchnostenských platů a povinností.

Desátek, placený původně výlučně biskupům, jest u polabsko-pobaltských Slovanů nazýván „biskupovnice“, jiné tvary jsou „biskupnice“, „biskopnice“. Název jest ovšem znám z doby až pozdější,³⁴⁸ nemůže však být pochyb o jeho

³⁴⁶ F. H. Schmid, Das Recht der Gründung und Ausstattung von Kirchen im kolonialen Teile der Magdeburger Kirchenprovinz während des Mittelalters, separát ex: Zeitschr. d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch. XLIV, kan. Abt. XIII, Weimar 1924, 64—5, 73 a 83.

³⁴⁷ Tamtéž 81 a 86—8.

³⁴⁸ CPD 134 (1221): dominus episcopus de collectura Sclavorum, que biscopounizha dicitur... MU II 738 (1254): gerechtigkeit, die sie Biskopnitze heissen (text pozdějšího německého regesta).

starobylosti. Příjem z daně celkově byl menší než ze západního desátku a vrchnostenských dávek³⁴⁹ a proto biskupové usilovali o jeho přeměnu v normální skutečný desátek západního typu.³⁵⁰ Takový platili Slované pouze na územích na západ od Labe, kde proti přistěhovanému německému obyvatelstvu byli v mizivé menšině, a v souvislosti s tím, aby se příjmy církve nezměňovaly, bylo jedním synodálním usnesením zakázáno přijímat utečence s církevní půdy.³⁵¹ Desátek byl ovšem všude vnucen násilím a proto církve jej často musila vymáhat rovněž násilím.³⁵²

Na Obodritsku zavedli desátek Němci a největší úlohu v tomto směru hrál saský vévoda Jindřich Lev.³⁵³ Obodritský fixovaný naturálně-peněžní desátek prodělal vývoj daleko složitější, než jak tomu bylo v jiných zemích polabsko-pobaltských Slovanů. Příčinou toho byla patrně stálá přerušování v jeho placení; pohanské revoluce totiž často smetly slabou církevní organizaci a když pak v nové vlně německé expanse byly farnosti na slovanském území znovu zřízeny, byl desátek zaveden znovu, avšak byly určeny jiné předměty a jiná sazba. Vedle toho ovšem se v tom směru uplatnil vliv různorodé někdejší daně knížecí. V druhé třetině 10. století se platila z pluhu měřice zrna, 40 svazků lnu a 12 stříbrných penízů a vedle toho stříbrný peníz výběrčímu.³⁵⁴ Z dvacátých let 11. století jest známo placení dvou penízů z každé usedlosti.³⁵⁵ V šedesátých letech 12. století existuje opět desátek naturálně-peněžní, totiž z pluhu tři měřice obilí a dvanáct penízů nebo jeden solidus.³⁵⁶ Tento desátek se objevuje také na počátku 13. století.³⁵⁷ Do šedesátých let 13. století jest datován desátek tří měřic obilí, svazku lnu, jednoho kuřete a jednoho solidu,³⁵⁸ avšak vzhledem k tomu, že listina s tímto údajem jest nepravá a desátek stejného složení jest zaznamenán v lenním registru ratibořského biskupa z třicátých

³⁴⁹ CPD 31 (1171): *Quia vero decime Sclauorum tenues sunt...* Arnoldus Lubecensis, *Chronica Slavorum*, MGH—S XXI, solo Hannover 1868, II 5: *propter paucos redditus episcopales*.

³⁵⁰ Salis, *Untersuchungen*, 150.

³⁵¹ MGH—Leges IV 89, č. 6, synoda v Triburu r. 1036.

³⁵² CDBr 17, str. 431, bez data a místa: *villa Mose partim cultore vacabat partim Sclavorum decimam non solventium vomere subigebatur, ideoque decima vel nulla erat, vel ea tantum, quam non sinodalis justitia sed militaris violencia extorquebat, per exactionem eorum videlicet hominum marchionis Alberti, quia illa ab eo inbeneficiati fratres de Sancta Maria in ceteris bonis illius ville supra modum gravabant*.

³⁵³ Helmold I 91.

³⁵⁴ Helmold I 12: *Dabantur autem pontifici annum de omni Wagirorum sive Obotritorum terra tributum, quod scilicet pro decima imputabatur, de quolibet aratro mensura grani et XL resticuli lini et XII nummi puri argenti. Ad hoc unus nummus, precium colligentis*. Stejně tamtéž I 14.

³⁵⁵ Helmold I 18: *de qualibet domo, paupera vel divite, per omnem Obotritorum terram dua nummi pontificalibus solverentur inpensis*.

³⁵⁶ Helmold I 88: *Et precepit dux Slavis, qui remanserant in terra Wagirorum, Polaborum, Obotritorum, Kicinorum, ut solverent redditus episcopales, qui solvuntur apud Polanos atque Pomeranos, hoc est de aratro tres modios siliginis et duodecim nummos monetae publice*. MU 90 (1169): *Census autem Sclauorum de unco tres measure, quod dicitur kuriz, et solidus unus*.

³⁵⁷ Ohnesorge, *Ausbreitung*, 323.

³⁵⁸ MU 65 (1158); text srov. v pozn. 205.

let 13. století,³⁵⁹ lze se domnívat, že v této podobě existoval až v této době. Z přelomu 12. a 13. století jsou známy některé daně zvláštní, německý „weichsbild“³⁶⁰ a slovanská „minuta“ a „rohon“,³⁶¹ mající povahu příspěvku místnímu faráři. Na Zvěřínku se v polovině 13. století platily dvě míry obilí, deset penízů a svazek lnu.³⁶² Ve východním Holštýnsku činily slovanské daně polovinu německých,³⁶³ slovanský pluh byl ovšem o polovinu menší. V době plné germanisace pozvolna pronikal desátek západního typu, jež se ovšem šlechta snažila ihned převést na sebe.³⁶⁴

V oblasti magdeburské dostal sv. Mořic nominálně desátek západního typu od císaře Otty I. r. 937,³⁶⁵ později byl vybaven desátkem ve stříbře, jež původně císaři platily podmaněné veletské kmeny.³⁶⁶ Vedle toho tento klášter dostal jako desátek platy dalších jednotlivých zemí.³⁶⁷ Vlastní Veleti nebyli církevnímu desátku vůbec podrobeni. Christianisace se jich vzhledem k jejich mimořádně tvrdému odporu v podstatě nedotkla a i v pozdější době zůstali mimo německou farní organizaci.³⁶⁸ Na jižním pohraničí převzali jejich správní organizaci Němci a tam farní síť byla napojena na hradske obvody, „burgwardy“,³⁶⁹ někdejší slovanské hradové obce. Jsou však známy i některé desátky speciálního typu, na př. deseti svazků lnu.³⁷⁰

Rovněž na Rujaně církevní organizace navázala na starou domácí organizaci.³⁷¹ Desátek nadiktovaný Lotharem po vítězném tažení r. 1114 byl nepochybně platem zcela přechodným.³⁷² Jinak zde byl desátek fixován a paušalován a hojně byly dotace celých komplexů vesnic; v 13. století došlo k převedení třetiny jeho výnosu s biskupa na místního faráře.³⁷³ Celý tento vývoj však proběhl až po zániku plné slovanské samostatnosti. Jinak se na sklonku 12. století platila z pluhu v celém knížetství měrice pšenice a jeden denár, na vlastní Rujaně

³⁵⁹ Jegorov, Kolonizacija, II 480.

³⁶⁰ MÜ 151 (1191); papež Celestýn III. zvěřínskému biskupství: et duas magnas mensuras annone, que wichskepel appellantur.

³⁶¹ MÜ 228 (1217); text srov. v pozn. 179.

³⁶² Pervolf, Germanizacija, 159.

³⁶³ V. Seidel, Die deutsche Besiedlung Schlesiens im Mittelalter als Teil des deutschen Ostzuges, Jahrb. f. Gesch. u. Kultur der Slawen XI., Breslau 1935, 260.

³⁶⁴ Schmid, Pfarrorganisation, 260—1.

³⁶⁵ UEM 3.

³⁶⁶ CPD 8 (965): Quicquid enim Deo propitio censuali iure ab subditis nobis Sclavorum nationibus, videlicet Ucranis, Priezani, Riedere, Tolensane, Zerezepani, in argento ad publicum nostre maiestatis fiscum persolvitur, sive nostro iuri aspiciat, sive alicui fidelium nostrorum beneficiariorum existat, decimam totius census ad concinnanda luminaria... sive thimiana emendum donamus. Totéž potvrzeno CPD 9 (973).

³⁶⁷ CDBr 8 I (973): et omnis census et uenundationis acquisitionisque decimam in mortisani et ligzice et heueldun.

³⁶⁸ Schmid, Kirchen, 175, 177 a 176.

³⁶⁹ Tamtéž 94—5.

³⁷⁰ CDBr 10 XXV XXIII (1219).

³⁷¹ Schmid, Pfarrorganisation, 246 a 251.

³⁷² Ann. Corbeienses, MGH—S III 8: annuatim se debere aut vulpinam pellem aut bistardeme nomismata Bardenwicensis monetæ simillima vel propria de uniuscuiusque soli sui unci cultura, quem nostrates aratrum vocitant.

³⁷³ Schmid, Pfarrorganisation, 248, 247 a 250.

navíc však ještě vůz dřeva, půl vozu sena, snop ovsa a pět vajec; nezemědělské obyvatelstvo platilo dva denáry.³⁷⁴

Na Pomorí desátkem původně byly dvě měrice obilí a pět denárů³⁷⁵ později v některých západních provinciích z pluhu měrice obilí a denár.³⁷⁶ Desátek tedy byl rovněž fixován a paušalován, avšak předmětem vybavení církve byly především celé vsi nebo docela větší územní celky, za německé kolonisace pak jednotlivé lány, avšak vždy ve velmi značné výměře, rovnající se prakticky opět celým vsím.³⁷⁷ Pod vlivem lenčického sjezdu v Polsku se sice biskup Konrád snažil o získání skutečného desátku, avšak slovanský desátek vytrval nadále; německým vlivem došlo v 13. století k zesvětštění desátku, ale v padesátých letech byly farnosti odškodněny novou povinnou dávkou všeho obyvatelstva, známou pod názvem „*annona ecclesiastica*“.³⁷⁸

Vlivem kolonisace se dospělo na těchto územích na jedné straně k zavedení desátku západního typu, na druhé straně však k úplné patrimonialisaci kostelů.³⁷⁹ Pokud se v listinách mluví o desátcích, jde většinou o desátky slovanského typu.³⁸⁰ Západní desátek jako desetina skutečného výnosu jest naproti tomu míněn v starších listinách německých panovníků a v listinách, jež tyto původní dary potvrzují,³⁸¹ zejména pokud jde o desátky z válečných tribut³⁸² nebo jiných předmětně speciálně určených daní, zvláště v medu.³⁸³ Právý desátek platilo přistěhovalé německé obyvatelstvo.³⁸⁴ Proto biskupové měli na kolonisaci mimořádný zájem, neboť kolonisté platili tuto výhodnou daň, jíž se příjem církve zvyšoval;³⁸⁵ to je známo zejména o kolonistech holandských.³⁸⁶ Postupem doby byly jednotlivé územní celky převáděny ze soustavy slovanského desátku na desátek západního typu.³⁸⁷ Němci také zavedli vybavování místního faráře třetinou desátku.³⁸⁸ Rozšířeno bylo dotování církevních institucí třetinou, polovinou nebo dvěma třetinami desátku, zatím co zbytek

³⁷⁴ CPD 71 (1193); Jaromar I. klášteru v Hoře: *de quolibet aratro contulimus modium frumenti, in hiis scilicet prouinciis, in Roia, ostrusna, Buccua, muschiza, Groszkouua, Sitne, Tribuses, Barth, Wasitha, vnum eciam denarium cum quolibet modio et duos cum duobus. In sola ruia vnum plaustratum cum lignis. et dimidium plaustratum feni cum duobus auene manipulis. et quinque oua. De illis qui non arant duos denarios.*

³⁷⁵ CPD 16 (1140), zakládací listina Innocence II. pro biskupství volyňské: *De tota Pomera-nia usque ad lebam fluvium de unquouque arante duas mensuras annone et quinque denarios.*

³⁷⁶ Viz pozn. 374.

³⁷⁷ Schmid, *Pfarrorganisation*, 213—7.

³⁷⁸ Tamtéž 218, 224, 225 a 228.

³⁷⁹ Schmid, *Kirchen*, 99—151 a 211—3.

³⁸⁰ UEM 1 (937), 23 (981), CDBr 8 X (1010), 3 XIX III (1145), CPD 21 (1153), CDBr 10 XXIII IV (1155), MU 65 (1158; *false*) atd.

³⁸¹ MGH—*Diplomata Car.* III 104 (889), GPS X 8 (1136), SHL 112 (1163).

³⁸² CPD 6 (946), 47 (1179).

³⁸³ GPS IX 1 (965), CDBr 8 IX (973), MGH—*Diplomata* III 88, str. 111 (1004).

³⁸⁴ Helmold I 88.

³⁸⁵ Curschmann, *Diözese Brandenburg*, 27.

³⁸⁶ Michael, *Kirche*, 406.

³⁸⁷ CDBr 10 XXIII IX (1173), MU 150 (1190—5).

³⁸⁸ CDBr 8 XXIV (1179), XXV (1179), 10 XXXIII X (1187), 8 XXX (1888), 7 XVI I (1197). První případy podle Curschmanna, *Diözese Brandenburg*, 331 už od počátku 12. století.

si ponechával zeměpán.³⁸⁹ Desátek z nově obděláné půdy se nazýval „decimae novalis“. ³⁹⁰

Kdežto starší dobu charakterisuje převod církevních biskupských desátků s biskupa na kláštery³⁹¹ a biskupské kapituly,³⁹² za kolonisace dochází pod německým vlivem k jeho všeobecnému převedení na světskou vrchnost. Tak na zeměpána přešel celý církevní biskupský desátek nebo aspoň jeho část v Meklembursku v polovině 12. století³⁹³ a stejný vývoj byl i v Braniborsku,³⁹⁴ kde tomu nezabránily ani císařské potvrzovací listiny jednotlivým církevním institucím.³⁹⁵ K podobné praxi přistoupil i slovanský kníže Vyšeslav I. na Rujaně³⁹⁶ a ještě později kníže Barnim I. na Pomoří.³⁹⁷ U šlechty se jasně projevil rozdíl podle toho, byla-li nebo nebyla-li organisována podle lenního práva. Kdežto na Pomoří u slovanské šlechty desátek nebyl převeden na světskou vrchnost,³⁹⁸ v Braniborsku u německé šlechty se zesvětštění stalo pravidlem.³⁹⁹ Stejný vývoj byl v Meklembursku, odkud z Ratiboře z první třetiny 13. století pochází proslulý biskupský lenní registr, jenž sepisuje léna, propůjčená biskupstvím světské šlechtě;⁴⁰⁰ ve slovanských vsích tam nikde není lenní zřízení. Církev se sice později snažila zesvětštění desátku zabránit, avšak její úsilí o jeho zpětné převedení na biskupa se setkalo s nezdarem.⁴⁰¹ V řadě území a zejména v menších ucelených oblastech s výlučně slovanským obyvatelstvem však zůstal i v 13. století starý desátek slovanského typu s dávkami pevně stanovenými v naturáliích; různorodost těchto platů naopak ještě vzrostla,⁴⁰² zvláště pak v souvislosti s přejímáním staré knížecí daně církevními institucemi (o tom ještě blíže v 10. kapitole).

Vedle desátku měla církev řadu jiných příjmů. Nejpřednějším z nich byl příjem

³⁸⁹ CPD 20 (1150), 31 (1171), CDBr 8 XXV (1179), 10 XXXIII X (1187), CPD 70 (1191), SHL 213 (1199).

³⁹⁰ SHL 75 (1139). MU 77 (1163): decimas... precipue noualium. CDBr 2 XVIII. Vedle toho bylo později toto právo omezeno ve starých i nových vsích dvěma svobodnými lány fojtskými, z nichž se církvi neplatilo; MUB 88 (1167; falsum): hoc ecclesie ad libertatem addito, ut in omnibus eiusdem priuincie uillis, tam fundatis, quam de nouo fundandis, duo tantum mansi, qui settincke uocantur, liberi semper erunt et absque grauamine.

³⁹¹ SHL 82 (1152) 86, 89, 187, 197 atd. MU 42 (1146), 77, 122, 125, 193, 225 atd. CPD 21 (1153), 35, 72, 110, 131 atd.

³⁹² MU 77 (1163), CDBr 3 XIX str. 18.

³⁹³ Helmold I 77. Seidel, Besiedlung, 253.

³⁹⁴ CDBr 8, str. 8—9.

³⁹⁵ Guttman, Germanisierung, 447.

³⁹⁶ CPD 134 (1221), Vyšeslav I.: tertiam partem decime pheodali iure mihi (sc. episcopus) concessit.

³⁹⁷ CPD 288 (1240).

³⁹⁸ Schmid, Pfarrorganisation, 334.

³⁹⁹ CDBr 3 XIX III (1145): decimas cuilibet homini beneficiati iure concessimus. CDBr 8 XX (1170): quam fidelis noster Evericus propter deum ad usum eorundem canonicorum nobis resignavit, nec non et ecclesiam in Checove cum tertia parte decimarum eiusdem ville. CDBr 8 XXVII (1186). CDBr 5 I VI (1189): de manibus redimere laicorum.

⁴⁰⁰ MU 375.

⁴⁰¹ Jegorov, Kolonizacija, II 581.

⁴⁰² Na př. CDBr 6 V CCL (1006), 3 XIX VI (1159), 10 XXIII IX (1173) atd. Zajímavým případem jsou platy z padesáti zálabských vsí klášteru Nienburgu, kde podle Gumowského, Sprawa braniborska, 203, každá rybářská chata platila džbán medu, stříbrný denár, jednu

ze soudnictví. Kdežto původně představoval toliko to, co církev získala panovníckými dotacemi, t. j. na základě převádění knížecího regálu, o němž se jednalo v závěru 8. kapitoly, při dosažení postavení pozemkové vrchnosti se stala na svých statcích jurisdikcionářkou výlučnou. Z oblasti soudních příjmů staršího předimunitního data byly taxy za spoluúčast při vykonávání ordálů⁴⁰³ a svědeckých přísah⁴⁰⁴. S pozemkovou vrchností souvisí také rozkvět nových dávek, jimiž vrchnost počala rozsáhle zasahovat do života svých poddaných. Přímé doklady jsou jen z magdeburské oblasti, kde již na konci 12. století byly zavedeny taxy svatební,⁴⁰⁵ rozvodové⁴⁰⁶ a úmrtní.⁴⁰⁷

Z *pracovních břemen*, jimiž obyvatelstvo bylo církvi povinno, nejstaršího původu byla povinnost účasti při stavbě kostelů.⁴⁰⁸ S rozvojem pozemkové vrchnosti počet pracovních povinností ovšem vzrostl způsobem obvyklým ve všech evropských zemích.

10. Pozdější vývoj daní

Při nejranějším podmanění zemí polabsko-pobaltských Slovanů vybírali římsí císařové a částečně i německá knížata jako daň od podrobených kmenů zvláštní válečná tributa.⁴⁰⁹ Od druhé vlny kolonisace, která znamenala skutečné upevnění nových představitelů státu na tomto území, lze konstatovat, že *německá knížata a šlechta recipovali starou slovanskou daňovou soustavu*, stejně jako správní organizace slovanských území se stala pokladem jejich nové správní organizace. Tento závěr potvrzuje zkušenosti z jiných zemí, kde došlo ke kolonizaci nebo silné infiltraci novým etnickým celkem; prototypem takového

kůži, kopu ryb a maldrat obilí a každý rybář 24 hřiven stříbra za prodej ryb kupcům do Braniboře. Na Magdebursku stanovil arcibiskup Wichmann r. 1192 tyto dávky (UEM 447): *muste ierlich von der hufe gebin sechs pfenninge; dez nam der herre zwei teile unde der eldiste den dritten*. Jinak na Pomorí CPD 272 (1239), Barnim I. klášteru Uznoimu: *De predictis vero nouem vncis in redditibus tria tremodia siliginis, tria tremodia ordeï, tria tremodia auene et de quolibet vncio vnum pullum, vnum top lini et de quolibet koten quatuor pullos tollant annuatim*. CPD 304 (1241), dohoda mezi klášterem Hildou a farářem z Hostkova: *duos tremodios siliginis et unum auene et duos ordeï*. Na Lubecku podle Urkundenbuch des Bistums Lübeck r. 1263 (Jegorov, Kolonizacija, II 336) ve vsích warnekowe a baleyse: *siligo, ordeum, pulli, linum*. Konečně CDBr 2 XVIII XV (1263): *de quolibet manso territorii nostri Prezwalk denarios IIIIor monete Brandenburgensis, de bonis tam infeodatis, quam non infeodatis, Theutonicalibus et Slavicalibus in crastino S. Michaelis annis singulis persolvendos*.

⁴⁰³ Helmold I 84.

⁴⁰⁴ Schmid, Pfarrorganisation, 229 a 239.

⁴⁰⁵ UEM 447 (ok. 1192): *Unde wenne do ein mat einen man nam, so muste sie gebin einen schilling, den nam der herre halb unde der eldeste halb*.

⁴⁰⁶ J. Matuszewski, Artykuły słowiańskie zwiercadła saskiego, Czasopismo prawno-historyczne I., Poznań 1948, 69.

⁴⁰⁷ UEM 447 (ok. 1192): *Unde wen do ein kint starp, so muste man dem herren gebin von der hufen zwei schillinge*.

⁴⁰⁸ Helmold I 84: *libenter erimus Christiani, edificabimus ecclesias et dabimus decimas nostras*. — Schmid, Pfarrorganisation, 265.

⁴⁰⁹ Na př. Adam I 28; Annalista Saxo a. 922, MGH—S VI; Flodoardi annales, MGH—S III 374; Widukind I 36 atd.

postupu jest vznik raněfeudální francké daňové soustavy na pozdněřímském základě.⁴¹⁰ U polabsko-pobaltských Slovanů převzali za druhé kolonizační vlny starou slovanskou daňovou soustavu nejdříve noví zeměpáni, především vévoda saský, hrabě zvěřínský a markrabě braniborský; když později se feudální státy rozdrobily ve značně nebo zcela samostatná velmožská panství, převzala na Polabí a Pobaltí starou slovanskou daňovou soustavu i pozemková vrchnost. Zvláště jasně jest tento vývoj patrný na jihozápadním veletském pohraničí, kde zřejmě došlo k přesunu platů někdejšími zdejšími drobnými slovanskými knížatům, vládnoucím v samostatných státečkách v sousedství lutické federace, na šlechtu nebo církev. Byl to vývoj v základních rysech zcela obdobný vývoji ve všech evropských zemích.⁴¹¹ V pozdější době jest setřen zvláště intenzivní německou kolonizací, za níž v krátké době bylo zavedeno peněžní hospodářství s peněžními úroky a německé právo,⁴¹² avšak ve 12. století tento převod někdejších knížecích platů na pozemkovou vrchnost jest jasně patrný. Na Polabí a Pobaltí má zvláštní význam tento přesun na církev vzhledem k jejímu mimořádnému postavení v těchto prostorech;⁴¹³ kde totiž slovanský stát zcela podlehl kolonizačnímu náporu (zejména oblast veletská), *činžovní platy* poddaných na majetku církve nahradily zcela základní knížecí daň a staly se *jediným platem* až do doby, kdy nový německý feudální stát i zde zavedl daně výprosného typu. V Braniborsku někdejší knížecí „osep“ přešel zcela do rukou církve.⁴¹⁴

Slovanská daňová soustava byla ponechána v platnosti tak dalece, že osep platili i poddaní církve všude tam, kde církevní majetek nebyl z této povinnosti výslovně eximován.⁴¹⁵ Jinak zejména markrabě braniborský převzal osep v celém rozsahu a až do doby, než přešel na církev, jej vybíral na podkladě mandátu z autority královské.⁴¹⁶ Někde platili osep docela i kolonisté, kteří se ovšem rádi z něho vykupovali;⁴¹⁷ nicméně tento fakt ukazuje sám o sobě význam staré slovanské daně. Během času vplynul osep do německé daňové

⁴¹⁰ Glasson, Histoire du droit etc. de la France, II 358; Esmein, Cours, 78—9; Schröder, Lehrbuch, I 196.

⁴¹¹ Juškov, Obšč.-pol. stroj, 285—6. V Polsku se stará dobytčková daň v řadě oblastí stala patrimoniální dávkou (Balzer, Narzaz, 247) a stejnou povahu měl i pozdější osep ve formě zvané „granum triplex“ (tamtéž 184). V Uhrách se „marturina“ platila jednou třetinou pozemkové vrchnosti (Timon, Ungar. VRG, 262). O analogii soustavy pracovních povinností a platů, poskytovaných původně knížeti a později pozemkové vrchnosti, píše N. I. Karejev, Pomeštije-gosudarstvo i soslovnaja monarchija srednich vekov, Peterburg 1906, 73—95. Zvláště jasná jest tato analogie v poměrech primitivnějších, jako na př. v Srbsku (Gerasimovič, Staro srpsko pravo, 55 a 64). O přechodu naturálních dávek v peněžní rentu B. D. Grekov, Krestiane na Rusi, I 211.

⁴¹² Rutkowski, Historia, I 63; K. Ślaski, Przemiany etniczne na Pomorzu Zachodnim w rozwoju dziejowym, Poznań 1954, 35.

⁴¹³ O něm, pokud se týče Pomorí, M. V. Brečkevič, Vvedenije v socialnuju istoriju knjažestva Slaviji ili Zapadnago Pomorja, Jurjev 1912, 155 a d.; Ślaski, Przemiany etniczne, 29.

⁴¹⁴ Bruns—Wüstefeld, Uckermark, 158.

⁴¹⁵ R. Köttschke—W. Ebert, Geschichte der ostdeutschen Kolonisation, Leipzig 1937, 33.

⁴¹⁶ Sommerfeld, Beiträge, 121.

⁴¹⁷ Guttmann, Germanisierung, 476—7: Tak Westfálci na lučinách u Magdeburgu r. 1164 a němečtí poddaní kláštera P. Marie tamtéž někdy v letech 1164—80. Výkup osep

soustavy takovým způsobem, že někde byl propůjčován i lenní formou.⁴¹⁸ Staré slovanské knížecí daně zůstaly však nadále v některých ryze slovanských osadách a jsou známy ještě ze zemské knihy Karla IV. pro Braniborsko.⁴¹⁹ Tyto slovanské knížecí daně byly daněmi především rybářských vsí, kde si zachovaly původní charakter, nyní však byly doplněny řadou povinností ryze vrchnostenského typu, neboť představovaly povinnosti souvisící s hospodářskými pracemi, na př. sekání luk, předení lnu a pod.; naproti tomu však zřejmě ze starých povinností obsahují povinnost opravování a čištění hradeb a dopravování zpráv.⁴²⁰ Tak zeměpanské „*ius marchiae*“ bylo obohaceno o specificky slovanské součásti⁴²¹ a v napojení na nově zavedené výprosné daně představovalo zvláštní, od normálního odchylný typ.⁴²²

Výprosné daně ovšem tvoří nový typ daňové soustavy, v době samostatných států polabsko-pobaltských Slovanů neznámý. Výprosná daň vznikla ve všech evropských zemích za nové centralisace státu po překonání období krajní roztržičnosti. Vývoj tohoto charakteru proběhl i na území polabsko-pobaltských Slovanů, avšak výprosná daň jest tu daní státu již německého. Podle německého vzoru označovala se i v těchto oblastech termíny obvyklými v Německu, totiž „*bede*“, „*petitio*“ a „*collecta*“. Tak ji nazývají i germanisovaná knížata slovanského původu,⁴²³ která ji zavedla na svých územích ve stejném rozsahu a podobě, jako existovala na územích ryze německých. Termínů, používaných v Německu obvykle pro výprosnou daň, se na slovanském území užívalo již dříve; tehdy však se jimi označovaly staré daně domá-
cí.⁴²⁴ Vývoj výprosné daně neznamená ovšem naprostou recepci; ukazuje se totiž, že zavedení navázalo na jisté místní tendence spontánní. Zejména na Pomorí potrval vliv starých slovanských sněmů a šlechta tam poměrně velmi záhy hrála značnou roli při řešení některých daňových otázek.⁴²⁵ Celkově však zavedení této nové daně znamená i v této oblasti státního zřízení zánik staré svébytné slovanské státní tradice; i když prvky slovanského práva žijí leckdes ještě dále,⁴²⁶ panujícím právním řádem se stal právní řád německý, neboť slovanské státy zanikly nebo byly zcela poněmčeny.

byl proveden v Schartenwaldu na Labi v druhé polovině 12. století. Pokud Němci osep platili, byl rozdělen na jednotlivé lány.

⁴¹⁸ CDBr 5 I XVI (1197): *excepta ea pensione, que wuzop dicitur, quam eiusdem ville rokinze uillicus in feodo tenebat.*

⁴¹⁹ Guttman, Germanisierung, 487: *et unum solidum Pristavel (ve vsi Damelang).*

⁴²⁰ Tamtéž 498—9.

⁴²¹ CDBr 5 I I (1188).

⁴²² Merklingshaus, Die Bede-Verfassung der Mark Brandenburg bis zum 14. Jhdt, Forsch. z. brandenburg. u. preuss. Gesch. II, Leipzig 1895, 60—2.

⁴²³ MU II 1317 (1274), 1413 (1276), 1548 (1280); Pervolf, Germanizacija, 81.

⁴²⁴ Herbord II 30: *bede*; MU 167 (ok. 1200): *collecta*; MU 284 (1222), 323, 517, 534: *petitio*.

⁴²⁵ CPD 61 (1187), 64 (ok. 1189).

⁴²⁶ Zpracování této problematiky by bylo neobyčejně žádoucí. Zatím se tohoto tematu dotkl v starší literatuře jen Pervolf, Germanizacija, na mnoha místech, nyní nejnověji pak Matuszewski, Artykuly słowiańskie, na více místech, a zejména též, Studia nad prawem rugijskim, I. část, Poznań 1947.

Zkratky:

- CDBr — Codex diplomaticus Brandenburgensis, ed. A. F. Riedel, Berlin od 1838
- CPD — Codex Pomeraniae diplomaticus, ed. K. F. W. Haselbach, J. G. L. Kosegarten et F. Medem, Greifswald 1843
- GPS — Geschichtsquellen der Provinz Sachsen
- MGH-S — Monumenta Germaniae historica, Scriptores
- MU — Mecklenburgisches Urkundenbuch, ed. R. Prümers, Stettin, I. díl 1868, II. díl 1881
- SHL — Schleswig - Holstein - Lauenburgische Regesten und Urkunden, ed. P. Haase, Hamburg—Leipzig, I. díl 1886
- UEM — Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg, ed. F. Israel et W. Möllenberg, in: Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, Neue Reihe 18, I. díl: Magdeburg 1937
- UR — Urkunden zur Geschichte des Fürstentums Rügen, ed. C. G. Fabricius, Stralsund, I. díl 1841, II. díl 1844

НАЛОГОВЫЕ И ИНЫЕ ПОВИННОСТИ У ПОЛАВСКО-ПРИБАЛТИЙСКИХ СЛАВЯН

Владимир Прохазка

Полабско-прибалтийские славяне (бодричи, велеты-лутичи, ране и поморяне), которые являются северо-западной, в настоящее время уже вымершей ветвью западных славян, создали в 9—12 вв. своеобразную культуру, в частности, в области религиозного культа и государственного строя, которая исчезла в 13 ст. под давлением немецкой колонизации. Знакомство с их древней политической организацией имеет большое значение с точки зрения сравнительного изучения права.

Развитие государственного строя у этих славян находилось под большим влиянием организационных начал их языческого культа; это влияние привело при столкновении с немецким христианским феодальным государством к укреплению и даже новому расцвету старых организационных племенных форм. В Поморьи, которое представляло собой союз княжеских и городских образований, наблюдаются в городах еще в 12-м ст. следы старых племенных элементов.

До возникновения феодального государства взносы и личные повинности в пользу центра политической организации этих племен тесно связаны с организацией их культа. Одним видом их являются приношения богам (в частности, культ Свантовита в Арконе на Руяне у ранян и культ Сварожича у ратаров, главного племени лутичей); первоначально это были добровольные приношения, но позже они превратились в регулярные, постоянно повышающиеся платежи. На Руяне особые подношения божеству делали и иностранные купцы. Другим видом платежей были военные платежи и часть военной добычи, также вносимые в религиозный центр. Составной частью этой системы является и дань, наложенная победившим врагом. Свободное население несло военную службу и выполняло работы, связанные с обороной, а также участвовало в постройке языческих храмов.

В феодальном государстве, которое среди полабско-прибалтийских славян развилось только у бодричей и в Поморьи, был введен целый ряд повинностей населения, которое попало в подчинение князю. Военная повинность, повинность строить города и нести в них сторожевую службу, повинность строить мосты и дороги возникли еще в древности, а повинность предоставлять князю во время его поездок кров, пищу и средства передвижения являются повинностями новейшего происхождения.

Славянское название основного налога, уплачиваемого в пользу князя, известно только у бодричей, у которых он назывался «войводнице» (от воевода). На территории полабско-прибалтийских славян мы не находим прямых доказательств о переходе старых военных повинностей в повинности в пользу князя, как это имело место в Чехии или Венгрии, но об этом напоминают некоторые предметы, в которых уплачивался этот налог (шкурки куницы — «хунове», мед, воск). Имеются явные доказательства о том, что налоги в пользу князя развились из первоначальных, не особенно больших, приношений, которыми встречали князя при его посещении; как и у франков и на этой территории эти налоги-дары давались домашней птицей. Название введенного значительно позже хлебного налога «курица» припоминает первоначальный предмет, которым платилась дань («кур» — домашняя птица). В Поморье в 13 в. налог с домов, которые являются самой древней единицей обложения, уплачивался домашней птицей. Более скромное значение имел у полабско-прибалтийских славян налог, который в других странах являлся очень важным, а именно налог со скота, так как князья мелких политических образований имели весьма малые дружины и их потребности были ограничены. Очень распространен был хлебный налог («осеп»), который, в соответствии с развитием в соседних немецких странах, иногда существовал наряду с новым налогом в деньгах.

В эпоху зарождения феодального государства налогами сначала облагались территориальные единицы по примеру ранних военных налогов, позже — дома. С развитием полевого хозяйства и ростом государства налог исчислялся по количеству рабочего скота и, наконец, исключительно по размеру поля. У князей были особые сборщики налогов. В Поморье налоги собирались на особых сборных пунктах — «крчмах».

Следующим источником княжеских доходов были пошлины (торговые и пошлины, взываемые за пользование сухопутными и водными путями) и регалии. Наряду с регалиями, обычными в других странах, особое значение имели право заседать землю, предоставляемое, в частности, церковным учреждением, и береговое право.

И на этих территориях, как вообще на территории всех западных славян, десятина, уплачиваемая в пользу церкви в действительности не составляла десятой части сельскохозяйственных доходов, а являлась точно установленным платежом в натуре, размеры которого были весьма различны в отдельных областях; у бодричей она носила название «бископовнице». На территориях, где немецкое колониальное продвижение разрушило старую славянскую государственную организацию и не заменило ее новой, десятина в церковных имениях слилась с чиншем, уплачиваемым феодалу. Немецкие князья, как светские так и церковные, сохранили старую славянскую налоговую систему и первоначальный налог, уплачиваемый в пользу князя, в большинстве случаев превратился в партимониальный платеж. Новый налог «просительный» (*Bede, collecta*) был уже налогом нового немецкого феодального государства.

STEUERLASTEN UND ANDERE PFLICHTEN BEI DEN SLAWEN ZWISCHEN ELBE UND BALT

Vladimír Procházka

Die Slawen zwischen Elbe und Balt (Obotriten, Wilzen-Liutizen, Ranen und Pommern), welche den nordwestlichen, heute schon ausgestorbenen Zweig der westlichen Slawen bildeten, haben im 9. bis 12. Jahrhundert eine eigene Kultur, besonders auf dem Gebiete des Religionskultus und der Staatsorganisation geschaffen, die aber schon im 13. Jahrhundert infolge der deutschen Kolonisation untergegangen ist. Es ist für die vergleichende Rechtswissenschaft wichtig, diese altertümliche politische Organisation kennen zu lernen.

Die Entwicklung dieser Slawen wurde in hohem Maße durch die Organisation ihres Religionskultus beeinflußt und teilweise kam es auch darum während des Konfliktes mit dem deutschen christlichen Feudalstaate zu einer Festigung und sogar zu einer Ausbreitung der alten Formen der Stammesorganisation. In Pommern, wo eine Union von Fürstentümern und Städten entstanden ist, machen sich noch im Laufe des 12. Jahrhunderts in den Städten Stammeselemente bemerkbar.

Vor dem Entstehen des Feudalstaates hängen hier Einnahmen und Dienstpflichten der politischen Zentrale mit ihrer Kultusorganisation zusammen. Hierher gehören Gaben an die Götter (besonders der Kultus des Svantovit in Arkona auf der Insel Rügen bei den Ranen und Svarożic bei den Redariern, die der Hauptstamm der Liutizen sind), welche anfangs freiwillige Gaben waren und sich erst später zu regelmäßigen entwickelten, die nach und nach erhöht wurden. Auf der Insel Rügen haben sogar ausländische Kaufleute der Gottheit besondere Abgaben überreicht. Ein anderer Typus der öffentlichen Gaben waren Kriegssteuern und Bestandteile der Kriegsbeuten, welche ebenso an das Kultuszentrum abgegeben wurden. Auch die Abgaben, welche der feindliche Sieger im Kriege den unterlegenen Slawen auferlegte, bilden einen integralen Teil dieses Steuersystems. Die freie Bevölkerung leistete den Militärdienst und Arbeiten, die mit der Verteidigung verbunden waren, und beteiligte sich außerdem an dem Bau der heidnischen Tempel.

Im Feudalstaat, der sich bei den Slawen zwischen Elbe und Balt, d. h. bei den Obotriten und in Pommern entwickelte, wurde eine Reihe von neuen Pflichten für die Bevölkerung, die sich der Fürst unterjocht hatte, eingeführt. Der Militärdienst, die Burgbaupflicht, der Wachdienst und der Brücken- und Straßenbaudienst sind Pflichten einer alten Tradition, während die Pflicht, dem Fürsten Gastfreundschaft und Geleit zu bieten, eine Pflicht neuer Herkunft ist.

Die slawische Bezeichnung für die fürstliche Grundsteuer kennen wir nur aus dem Staats-

wesen der Obotriten, in dem sie den Namen „vojvodnice“ hatte (vejvoda = dux). Auf dem Gebiete der Slawen zwischen Elbe und Balt finden wir keinen Beleg über den Einfluß der alten Militärsteuern auf die fürstliche Steuer wie in Böhmen oder in Ungarn, aber einzelne Gegenstände, mit welchen diese Steuer geleistet wurde (Marderfelle „chunowe“, Honig, Wachs), lassen uns diesen Einfluß erkennen. Die Entwicklung der fürstlichen Steuer aus den ursprünglich nicht großen Steuergaben, die dem Fürsten, ähnlich wie bei den Franken, bei seiner Ankunft in Geflügel überreicht wurden, kann auch auf diesem Gebiete bewiesen werden. Noch die spätere Getreidesteuer „kukuřice“ läßt uns den ursprünglichen Leistungsgegenstand erkennen („kur“ = Geflügel). In Pommern wurde noch im 13. Jahrhundert eine Steuer für Häuser, die gerade die älteste Ermessungsgrundlage bilden, in Hühnern gezahlt. Bei den Slawen zwischen Elbe und Balt hatte die in Vieh abgeführte und in anderen Ländern wichtigste Steuer eine geringere Bedeutung, da die Fürsten der kleinen politischen Einheiten nur von einem kleinen Gefolge umgeben waren und deshalb auch nur beschränkte Bedürfnisse hatten. Eine allgemeine Verbreitung fand die Getreidesteuer („osep“), die aber im Einklang mit der Entwicklung in den deutschen Nachbarländern schon durch die neue, nämlich die in Geld gezahlte Steuer begleitet wurde.

Die Steuern wurden in der ersten Zeit des feudalen Staates, gleichfalls wie die älteren Kriegssteuern, nach Gebietseinheiten vorgeschrieben, später nach Häusern. Mit dem Aufbau der Grundwirtschaft und mit dem Größerwerden des Staates wurde die Steuer nach der Zahl des Zugviehes und endlich ausschließlich nach dem Ausmaße der Felder bemessen. Die Fürsten hatten besondere Steuereinnahmer. In Pommern wurden Steuern in Kammern gesammelt.

Eine andere Quelle der Einnahmen der Fürsten waren Zölle (Markt- und Transitzölle, die wieder entweder Strassen- oder Wasserwegezölle waren) und Regale. Neben den in anderen Ländern üblichen Regalen hatte hier das Recht, den Boden zu kolonisieren, das besonders den geistlichen Institutionen verliehen wurde, und das Strandrecht eine besondere Bedeutung.

Wie bei allen Westslawen, war auch in diesen Ländern der der Kirche gezahlte Zehent nicht der tatsächliche zehnte Teil des Grundertrages, sondern wurde in einzelnen Gebieten verschieden in Naturalien fixiert. Bei den Obotriten wurde er „biskopovnice“ genannt („biskop“ = Bischof). In den Gebieten, wo der deutsche Kolonisationsdrang die alte slawische Staatsorganisation zerstörte, ohne sie durch eine neue zu ersetzen, ist der Zehent auf den Kirchengütern mit dem grundherrlichen Zins zusammengeschmolzen. Deutsche Fürsten und die geistlichen und weltlichen Grundherren haben das alte slawische Steuersystem rezipiert, so daß die ursprüngliche Fürstensteuer meistens in eine Patrimonialabgabe überging. Die neue Bedesteuer war schon eine Steuer des neuen deutschen Feudalstaates.